

Kamarás István OJD

***A Trilla* szólamai**
(egy Örkeny-egyperces olvasatai)

TARTALOM

1. Az összhangzat

- 1.1. Ami a *Trillá*-ból kihallatszik
- 1.2. Átfogó értelmezés-típusok
 - 1.2.1. Szociológiai értelmezések
 - 1.2.2. Lélektani értelmezések
 - 1.2.3. Lélektani-filozófiai értelmezések
 - 1.2.4. Filozófiai értelmezések
 - 1.2.5. Etikai értelmezések
 - 1.2.6. Vallási értelmezések
 - 1.2.7. Az értelmezések irodalmi-filozófiai kontextusa
- 1.3. Az „átlagolvasó” értelmezése

2. A szólamok

- 2.1. Általános iskolások
 - 2.1.1. Negyedikes gyerekek
 - 2.1.2. Falusi nyolcadikos gyerekek
- 2.2. Középiskolások
 - 2.2.1. Szakmunkástanulók
 - 2.2.2. Szakközépiskolások
 - 2.2.3. Állami gimnáziumba járók
 - 2.2.4. Katolikus gimnáziumba járók
 - 2.2.5. Katonai középiskolába járók
- 2.3. Huszonéves főiskolások és egyetemisták
 - 2.3.1. Mérnökhallgatók
 - 2.3.2. Óvóképzős hallgatók
 - 2.3.3. Tanítóképzős hallgatók
 - 2.3.4. Tanár szakos egyetemisták
 - 2.3.5. Katonatiszt növendékek
- 2.4. Középfokú végzettségűek
 - 2.4.1. Kishivatalnokok
 - 2.4.2. Gyermekgondozási segélyen lévő „kismamák”
- 2.5. Diplomások
 - 2.5.1. Nem humán diplomások
 - 2.5.2. Pedagógusok
 - 2.5.3. Filozófusok
 - 2.5.4. Pszichológusok
 - 2.5.5. Szociológusok
 - 2.5.6. Vallástudósok
 - 2.5.7. Képzőművészek
- 2.6. Vallási csoportok
 - 2.6.1. Fiatal katolikus klerikusok
 - 2.6.2. Református lelkészhallgatók
 - 2.6.3. Idősebb lelkészek
 - 2.6.4. A „dunaföldvári szekta” néven ismert Keresztények közösség
 - 2.6.4. Doboló sámán csoport
 - 2.6.5. Krisna-hívők
- 2.7. „Hivatásos olvasók”
 - 2.7.1. Irodalom szakos főiskolások és egyetemisták
 - 2.7.2. Magyar irodalom szakos középiskolai tanárok
 - 2.7.3. Irodalmárok
- 2.8. Az „átlagolvasó” és a rendhagyó csoportok

3. Az olvasás szociológiája, antropológiája és ontológiája

„De engednünk kell, hogy láthatóvá váljék a lét teljes titokzatossága, még ha csak azért is, hogy »megoldásán« a legigazabb módon zátonyra futhassunk, és újólág feltehessük a belevetett-kivetülő világban-benne-lét léteire vonatkozó kérdést.”

(Heidegger)¹

Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.

Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.

Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.

Kicsavarja a papírt. Húsz éve van a vállalatnál. Hideget ebédel. Egyedül lakik.

Wolfnének hívják. Jegyezzük meg: Wolfné. Wolfné. Wolfné.

Furcsa címet adott Örkény István ennek a kis novellának: Trilla. Mivel remekmű: töredék. Kiegészítésre szorul. Kiegészítésért kiált, sikolt. Mint Rilke Apolló-torzója. Feladat. Kemény dió. Titka van. Lehetőség arra, hogy az olvasó társszerzővé váljon. Ehhez azonban először kapcsolatba kell kerülnie a művel, vagyis kilendülni pozitív vagy negatív irányban a semlegességből, s érintetté válni. Vagyis annak az olvasónak, aki a művel perlekedik, értékét kétségbe vonja, aki túlságosan kemény diónak tartja, nagyobb az esélye – a kapcsolatra –, mint a közömbösen maradónak. Másodszor pedig tudnia kell válaszolni arra a kérdésre, hogy *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?*

Másfélezer olvasóval olvastattam el a novellát: gyerekekkel és felnőttekkel, kinkeservvel és folyékonyan olvasókkal, beavatottakkal és ilyen szövegeket zavartan nézegetőkkel, gépíró-nőkkel és szociológusokkal, tanulókkal és irodalomtanárokkal, észelvűekkel és istenhívőkkel, keresztényekkel és Krisna-hívőkkel. Nagyon különbözően értékelték és értelmezték ezt a szöveget, amelynek titkát – mivel művészi értékű töredék – többféle érvényesnek minősíthető értelmezési kísérlettel lehet megközelíteni.

¹ Heidegger, Martin: Lét és idő. Bp. 2001. Osiris. 177. p.

1. Az összhangzat

1.1. Ami a *Trillá*-ból kihallatszik

Először is a *Hogyan értelmezi ezt a novellát?* kérdésre kapott 830, a *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre kapott 829 és a *Miért éppen a Trilla címet adta Örkény ennek a novellának?* kérdésre kapott 403 válasz alapján próbálkozom a szöveg értelmezésével.

Trilla: Az értelmező szótár szerint „két szomszédos zenei hang sűrű egymásutánban gyorsan váltakozó megszólaltatása”, sokak szerint a madárnak ehhez hasonló éneke. Többeket emberi hangadásra emlékeztette a trilla: valaki élénken, vidáman énekel vagy füttyörészik. Szinte kivétel nélkül valami pozitív (néha édeskés felhangú) jelentést kapcsolnak hozzá az olvasók: trillázva nevetést, Csokonai „bájoló, lágy trilláit” és „tarka képzetek”², a szürkeség ellentétét, a létezés pusztá tényének örömét, az empirikus valóságon átvillanó transzcendenciát³ (Farkas Edit).

Balassa Péter szerint a trilla a zenében „eredetileg másodlagos a melodikus-tematikus anyaghoz képest, díszítés, »ékiótmény« (...) csak később, például Beethovennél áll elő az a fejlemény, hogy a trilla jelentősége – mintegy szemantikailag – megnő, bonyolult és gazdag összefüggés teremődik közte és a dallam, illetve a téma között, hogy továbbá olykor, mint például Beethoven késői, opus 109-es szonátájának utolsó, variációs tételében a témát mintegy leépíti, dekonstruálja, s épp így soha nem hallott értelemben sűríti össze a tematikust az »autematikus« trilla, mely uralomra jut a téma fölött: a magától értetődő dallam- illetve téma-narratíva kritikája, már-már megsemmisítése ez, és ezúttal végletesen ismétlő komprimáció által történő, paradox megerősítése, mintegy felmagasztosítása a kioltásban.”⁴

Kicsavarja: „Kicsavarja” és nem „becsavarja”, vagyis a folyamat közepén vagyunk, Balassa szerint „a szöveg nem megkezdődik, hanem végződik”⁵. Nem „kiveszi”, hanem „kicsavarja”, ami magára a papírt cserélő mozdulatra is utal, ugyanakkor Károly Márta szerint⁶ „erősen képszerű fogalmonként túlmutat a valóságos cselekvésen: szinte érezzük a ruhát kicsavaró asszony testében megfeszülő izmokat, a vízfacsaráshoz szükséges erőt, s azt is, ahogyan összpontosítja energiáit. Papírcseréhez nem lenne szükség ekkora erőfeszítésre, talán ezért teremt feszültséget a »kicsavarja« szó. Lehetséges-e, hogy visszafojtott indulatot jelez? A cselekvés-sor ismétlése éppúgy lehet a monotónia eszköze is, mint a fokozásé. Sőt, a monotónia is jelenthet érzelmi fokozást.”

Trilla – kicsavarja: A „Trilla” című (zene)mű alaphangját az írógép, vagyis az írógéppel dolgozó személy (feltehetően gépíró) adja meg: a címben szereplő természetes és könnyed „trillát” mesterséges, nehézkes, erőlködő, csikorgó hang követi.

Írógépből: A számítógépes szövegszerkesztő korában az *írógép* a múltba, régi időbe, egyesek számára a „rég rendszerbe” helyezi a történetet (az olvasók többsége számára a „történetet”, ugyanis ők erre számítanak). Ezt a novellát előbb-utóbb már nem lehet technikátörténeti

² Reményhez: „Bájoló lágy trillák! // Tarka képzetek! // Kedv! Remények! Lillák!

³ Stilisztikai szemináriumának számomra leírt vázlatából.

⁴ Balassa Péter: *Törésfolyamatok* Debrecen, 2001. Csokonai K.

⁵ U.o.

⁶ A szövegben említett szerzők értelmezései a 4. részben olvashatók.

lábjegyzet nélkül olvasni, megérteni. Az olvasók egy része már nem tudja, hogy a „gépelés” meglehetősen nehéz fizikai munka.

Ki írhat az írógépen? Legvalószínűbb, hogy egy gépíró, valamilyen irodában. Többen úgy gondolják, hogy rendőrségen vagy a bíróságon dolgozik, mert ott vannak ma is írógépek.

Hegy Gyula szerint az írógép több mint egyszerű munkaeszköz, egy pozíció szimbóluma, „többek voltak általa a gépírók, belekapaszkodhattak masszív alakjába, úgy érezhette, biztos helye van a világban”

Trilla – írógép: Amikor a kocsi a sín végére ír, az írógép trillázik, jegyzik meg néhányan. Még többeket emlékeztet az írógép klaviatúrája a zongora vagy az orgona klaviatúrájára. Bertalan Péter szerint zongoraművész akart lenni, s az írógép klaviatúrája állandóan erre emlékezteti őt.

Új lapokat vesz elő: Ez is folyamatra utal, de van, akit éppen a folyamat megszakítására: azért vesz elő új lapokat, mert elrontotta a „régit”. „A semmibe vesző eredet és kezdet lapjai: üresek, tiszták, semmik, se nem újak, se nem régiek”, értelmezi Balassa.⁷

Közibük rakja: A „közibük” Károly Márta számára tájnyelvi hangulatú, s szerinte éppúgy utalhat Wolfné vidéki származására, mint kevésbé iskolázott mivoltára. Ritmikailag is jobb, mint a hivatalosan hangzó „közjük”.

Indigót: Akárcsak az írógép, sokak számára ugyancsak technikátörténeti érdekesség. A másolat fontos és/vagy hivatalos szövegre utalhat.

Ír: Azaz gépel, leír, lekopog. Másol, kitölt (rubrikákat), vagy diktálnak neki. Nincs kizárva – és a gyerekek közül többen így képzelik –, hogy saját gondolatait írja le, de alig-alig valószínű, hogy alkot. Csak a kisebb gyerekek gondolják írónak. Eléggyé valószínű, hogy „anyagokat gépel, ezeket különböző értekezleteken megtárgyalják, ott elhatározzák kidolgozásukat, majd újabb és újabb átdolgozásukat, míg végül elhelyezik őket az irattárban. Keservesen gépies munkával döglött dolgokat hoz létre”, véli Mesterházi Márton. A gépírás mechanikussága nem zárja ki a gépírás művészetét (a gyors és hibátlan munkát), nehézsége pedig a mozdulatok könnyedségét.

Balassa anélkül, hogy szociológiai státusát megváltoztatná, emeli föl az írógépen dolgozót, aki „mint kopírozó, másoló, leolvasó felemelkedik a lejegyző-író és annak szövegét elisméltő olvasó-alkotó rangjára”.⁸ Büky Anna szerint nem ott (a hivatalban) és nem azt (hivatalos szövegeket) ír, hanem: „Esténként, amikor elcsendesül a világ, minden mozdulatlan, olyankor leül az írógépéhez. *Új lapokat vesz elő. Ír.* Azt írja: kérlek, segíts nekem, hogy ne kapjon el a hév, mert nem szabad mindent elmondanom, segíts nekem, hogy mindig, minden percben érezzem az alázatot, hogy soha ne felejtsem el, azért kaptam erőt, hogy együtt lehessenek másokkal és soha ne lépjek a másik méltóságába, hogy nem gyűlölködjek, hogy lehajtsam a fejem, hogy képes legyek mindig, minden helyzetben az alázatra, hogy megérezzem mindig, minden percben, ha másnak a lelkét, az érzelmeit megbántom. Én vagyok itt mezítelenül, ahogyan anyám szült, azóta sem öltöztem fel, soha nem változom.”

Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.: Négy mondat. Szakszerű műveletleírás. „Bekapcsolja a gépet. Megnyitja a file-t. Ír. Ment.”: így improvizál Örkény szövegére Kiss Ullrich, s hozzáteszi: „Valamikor a gépíró fehér lakkal javíthatott, ma ezt is a gép teszi.”

⁷ I.m.

⁸ U.o.

Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.
Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.
Kicsavarja a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír.:

Alany nélkül. Sokan versnek, ritmikusnak, zenei felépítésűnek hallják ezt a szöveget. A szöveg ritmikus (zenei) felépítésű. „Az első szerkezeti egység egy háromszor ismétlődő sor. A ponttal, illetve kettősponttal elválasztott szakaszokat egységnek tekintve, ezek szótagszáma így alakul: 12,7,9,1. Ez háromszor ismétlődik. Ez a ritmus egy mechanikus gépezet (írógép) működésének hatását kelti. Bár a szöveg hanghatása mechanikus, mégis dinamikus, sőt játékos. Ez az utolsó mondat (*ír*) rövidségéből adódik, illetve abból, hogy az *i* hangutánzó módon idézi az írógép csengésének hangját.

A háromszori ismétléssel a szakszerű leírásból vers, ráolvasás, litánia, varázslás, zsoltosma, mantra lesz, és „állandó jelenné jegyzett cselekvés” (Szitás Erzsébet). Az ismétléssel fokozódik a monotónia, fokozódhatnak az olvasóban az érzések: „Neki csak diktálnak, diktálnak, diktálnak” (Somlai Péter), „Úgy görgeti az írógépben a lapokat és indigókat, ahogy Camus Sziszifusza a neki rendelt követ” (Szilvássy Orsolya), „Szerzetesek életének monotóniája vagy menekülés a hétköznapi magány elől. A kapaszkodó az írógép karja.” (Váradi Mónika).

Trilla – háromszori ismétlés: A „trillában” a „három” jelentésű „tri”-t felismerők a háromszori ismétléssel azonosítják vagy állítják szembe (hangsúlyozva, hogy aligha létezik nagyobb különbség, mint a madárdal és az írógép „dala”) a trillát. Az írógépen dolgozó (valószínűleg nő) így trillázik.

„A madár és a gépíró valódi élete a trillák közt zajlik. Van azonban, aki nem a trillával, hanem az alapjában és lényegében trillátlan madárléttel azonosítja a gépíró munkáját: „A madár, ha ennyival után kutat, ha az életéért menekül, ha a tojásán ül, soha nem énekel. Valójában ez az élete, nem pedig az idegen fül számára olyannyira idealizálni kívánt madár-csicsergéses pillanatok.” (Balázs Éva).

Kicsavarja a papírt: A negyedszerre elhangzó „kicsavarja a papírt”, mely nem folytatódik a háromszor ismételt „vers-szöveggel”, olyan hatást kelt, mintha az írógépen dolgozó hirtelen abbahagyná a munkáját, megszakítaná a végtelen ideje tartó folyamatot. Másfelől pedig mintha a vers átváltana prózára.

Húsz éve van a vállalatnál: Az 1968-as kiadásban⁹ „huszonnégy éve” szerepel.¹⁰ Talán azért cserélte az író húszra, mert a „vers” ritmusába a „húsz éve” jobban beillik. A „húsz év” lesz a „történet” eddigi egyetlen szereplőjének első jellemző jegye: legalább 36-40 éves. A húsz év azonban ennyi ideig tartó monoton munkát is jelent, ezenkívül a vállalat alkalmazottjának hűségét és megbízhatóságát is jelentheti.

Mellesleg az egész szöveg húsz mondat. Balassa szerint „az eltöltött két évtized azonosságának lehetetlenségét, átélhetetlen összevethetlenségét, az olvasó, illetve a lejegyző képzelet és megköltött, újraolvasott, fiktív személy közötti áthidalhatatlan, fölfoghatatlan különbségét fogja egybe: szánalmasan rövid »húsz« és beláthatatlanul hosszú »húsz«, megköltött és épp így: drasztikusan prózai differenciáját.”¹¹

A „húsz éve van” azt is jelenti, hogy „húsz év óta” van (dolgozik, szolgál, robotol) a vállalatnál, és azt is, hogy „életének „húsz éve van” a vállalatnál, húsz évet áldozott életéből a vállalatra. A „vállalat” meglehetősen szürke, hivatalos elnevezés. A „vállalat” ellenére eléggé sokan

⁹ Jeruzsálem hercegnője. Bp. 1968. Szépirodalmi K.

¹⁰ A kérdezettek néhány száz fős csoportja ezt a változatot kapta, közülük néhányan megjegyezték, hogy majdnem negyedszázada.

¹¹ I.m.

azonosítják munkahelyét szerkesztőséggel, bírósággal, rendőrséggel, ugyanis ezek jobban illenek abba a történetbe, amivé az olvasó kiegészíteni, kikerekíteni próbálja ezt a töredéket.

Hideget ebédel: Szemben a trillával ugyancsak a monotonitás és a „kicsavar” csikorgásának asszociációs körébe tartozik. De miért ebédel hideget a vállalat gépíró alkalmazottja?

Nincs megszervezve az üzemi étkeztetés? Mert nincs meleg ebédre ideje? Pénze? Kedve? A munka rabja? A főnöke nem engedi? Ő nem akar? Nem akar? Egészségesebbnek tartja, mint a meleg ebédet? Fogyókúrázik? (Büky Anna szerint müzlit és banánt eszik.) Igénytelen? Talán nem, hiszen „ebédel” és nem csak „eszik”.

A húsz éve tartó hűséggel szemben kontrasztot képez a „hideget ebédel”. A húsz éve tartó robotnak, szürkéségnek viszont velejárója a hideg ebéd.

Egyedül lakik: „Lakik” és nem „él”. Ma már egy másik lehetőség is felsejlik: legalább lakik valahol, s nem hajléktalan. De miért lakik egyedül? Özvegy? Elvált? Elhagyták? (Féltékeny lett férje a vállalatra?) Magának való? Szeret egyedül lenni? Büky Anna szerint gyermekeire való tekintettel nem akar összeköltözni szerelmével, a költővel.

Húsz éve van a vállalatnál, hideget ebédel, egyedül lakik: Egyszerre tudunk meg róla mindent és majdnem semmit. Loboczký János szerint: „Tömör élettörténet. Nem nagy tragédia, de többszörös deficit.” Mesterházi Mónika úgy véli, hogy „Ez élete legkisebb egysége. Nagyobb egység nincs, csak ugyanaz végtelen sokszor, napszakokkal tagolva, amikor hideget ebédel, illetve egyedül lakik”. Sente Péter úgy gondolja, hogy „a vállalat tartozékává vált. Már neve sincs. A vállalati ebédlőbe sem jár le. Elvesztette önmagát. Keserűen magába zárkózott. Nincs életkora, nincs színe szemének, hajának”.

Kicsavarja a papírt. Húsz éve van a vállalatnál, hideget ebédel, egyedül lakik: Ennyi egy ember élete. És talán mégsem csak ennyi egy ember élete. A negyedik ismétlésig – bármilyen kicsi is a valószínűsége – még boldog és/vagy alkotó életre is gondolhatunk, ettől kezdve ez a kicsi valószínűség is töredékére csökken. (De nem válik semmivé.) Surányi Bálint szerint Wolfné élete „monoton, s egyben sivár létté tágul”. Dobozi Eszter szerint nem hős, de nem is gonosztevő. Akkor kicsoda? Dobozi kérdésekkel válaszol: „Hiányzik belőle a sorsfordító merészség, a vállalkozó kedv? Örömeit leli a másolásban, mint Akakij Akakijevics? Kevéssel is beéri, mert szerény? Ugyanolyan biztonságérzettel tölti el ugyanakkor a mindennapi előfordulása, mint az öregeket és a gyerekeket?”

Wolf: Nincs saját neve a főszereplőnek, nem Icuka vagy Jucika, hanem csupán férje nevével van megjelölve. Aki – lehetséges – mindene Wolfnénak, s akihez hűségesebb, mint a vállalat-hoz. Akiről semmit sem tudunk. Német neve alapján lehet sváb, szász, akár zsidó is. Ha zsidó, elpusztulhatott munkaszolgálatban, haláltáborban. „Ha így van, akkor a modern rabszolgaság, a magányosság és a zsidó túlélők nyomorúsága fonódik össze”, magyarázza Csáki Mihály. Elhagyhatta Wolfnét (esetleg megszökött egy gép- és gyorsíró-nővel), vagy Wolfné hagyta el őt. Visszavárja Wolfot? Vagy már végleg lemondott róla? Vár-e valaki mást?

Wolf(né): Vagyis farkasnő. Uthalat a magányos farkasra, a farkastörvényekre, a farkassá levésre (vagyis a nekikeseredésre és a megvadulásra), a harapóssá, veszélyessé válásra. Tehát mégsem hűséges kutya, hanem inkább magányos farkas. A farkas általában magányos, csak időnként páros és időnként tömörül farkába.

Büky Anna szerint „Wolfné a Wolf úr által vezetett hat főt számláló kisüzem huszonhét éves titkárnője, majd Wolfné, a lelkiismeretes anya és a százötven embert foglalkoztató Wolf cég igazgató-helyettese. Aztán özvegy Wolfné, a Wolf-indigót gyártó multinacionális vállalat feje.” „Ha Wolfné nem könnyen válós, lehet, hogy Wolf már régóta meghalt, s özvegye kénytelen volt állásba menni. Az is lehet, hogy Wolf (aki DISZ-titkárként vette el) 56-ban disszidált,

s most egy félfasiszta emigráns szervezetben vállalt tisztséget. De az is lehet, hogy kis cipész-üzeme volt, 44-ben elvitték őket Auschwitzba, Wolfné megmenekült, de minden vagyonuk elpusztult az ostrom alatt. Feketében jár azóta is. Wolf minisztériumi tisztviselő is lehetett, akit háború után B-listáztak, s szégyenében felakasztotta magát”, találgatja Szenté Péter.

Wolfnének hívják: A név akkor hangzik el először, amikor a gépezet már lejárt. Ekkor tudatosodik először, hogy mechanikus zajt (mely egyesek számára trillának hangzik, a többségnek szintre elviselhetetlenül monoton) egy emberi lény hozta létre. Ha csak vezetéknévvel is, de megnevezésével életre kelt, egyedi lett, egyetlen a Wolfnék közül. „A kiürült né-ség az egyetlen, amit Wolfné magánéletéről tudunk”, írja Mesterházi Mónika. Keresztnév nélkül eléggé jellegtelen figura, csak egy Wolfné, de mégis egyedi, hiszen Csalog Judit szerint „a név az identitás utolsó szalmaszála. Talán ma már saját lelkünk, saját létünk egyetlen jele”. Megnevezése által van, s mert van, nem lehet jelentéktelen, ugyanis – mint Kapitány Ágnes és Gábor hangsúlyozzák – „a Lét nem ismer jelentékenyt és jelentéktelent”.

Balassa arra hívja föl a figyelmet, hogy Wolfné neve „nem mindennapi, nem túl gyakran, nem túl ritkán előforduló. Az előzetes ismétlés átlagossá teszi, már-már személytelenné, »akárki lehetne« értelemben. (...) Azonosíthatatlan bármiféle személlyel. Nem mindennapi, de csak alig kiemelt szokatlansága. (...) A magányos »farkasné« monoton, végtelenül folytatódó munkába öli a személyiségét, amelynek ugyanakkor papíron groteszk módon a riasztó »farkas« jelölés jutott ki. (...) A névadás látszólag esetleges, valójában a »fausti« nagyságot és óriás-individualitást groteszkké átfordító, kinevető, elparentáló apró mozdulatában áll (...) A név szubjektumszerűséget jelölne relatív szokatlanságával, amit sorstalan sorsa kiolt”¹²

Többek szerint Wolfné a névtelen hősök és áldozatok egyikének megnevezése: tisztességadás.

Trilla – Wolfné: „A mély hangrendű szót a »né« trillává lágyítja. (...) Wolfné afféle vállalati madárka, akire leginkább a kalitkája jellemző”, figyelmeztet Balázs Zoltán. Mesterházi Mónika szerint „lényéhez tartozik a trilla-könnyedség is, amely (valljuk be) talán épp olyan idegesítő, mint ez a lázadásmentes precizitás.”

Jegyezzük meg: A történetbe beleszól a narrátor. „Versébe” beleszól a költő. Vége a „történetnek” megszólítja az olvasót (mindenkit) és önmagát, hiszen a „mi”-ben ő is benne van. A többes első ellentétben áll az „hideget ebédel”-lel és az „egyedül lakik”-kal.

Wolfné. Wolfné. Wolfné: Gépies ismételtetés? Kétszer megismételt súlyos állítás? Erősödik vagy elhalkul? Háromszor ismétlődik a név, mint a gépírás művelete. Beszélyködés? A név álomba mormolása. (Németh István Péter) Vesszők helyett pontok: három állítás: Wolfné van. Menyhért Anna szerint „Ismétlés révén történő bevéssződés, ami a megjegyezendőt magát kiüresíti, vagyis nem ad emberi dimenziót Wolfnének” Ezzel szemben Galgóczy László úgy értelmezi a háromszoros „Wolfné”-t, hogy „Az embertelen világban a név, a személyiség látható jele a monotoníába vész. Isten képmása lassan a szürkeségbe olvad bele”. Kardos Mihály is hasonlóképpen hallja: „Az utolsó sor nekem visszhang-játéknak tűnik, kopár kösziklák között – talán segélykiáltás is –: a harmadszorra visszadobott »Wolfné« már teljesen elmosódott, nem is lehet érteni. Aztán csend.” Egy másik lelkész, Boda László számára epifánia: „Most jobban megértem az úr szavát: »Sámuel, Sámuel«, »Saul, Saul«. Isten ilyen hangsúlyozottan szólítja néven az embert. Nem háromszor, csak kétszer. De az is elég.” (Boda L.)

Trilla – Wolfné. Wolfné. Wolfné: Az írógép háromszoros „trillája” után többen ezt is trillának hallják. Sokan valami egészen másnak, mint trillának: „Mindkettő háromszor. Mindkettő csak mechanikus elképezés. Magtalan, funkcióját veszített konstrukciók.” (Szilvássy O.), „Lillás, színes szárnyalás helyett unalom, rögzös landolás. Madárdal helyett varjúkárogás.

¹² U.o.

Csúnya az élet. A többször elhangzó név vádol. Mert bűn a »trillás«, a lenyűgözően szép elcsúfítása, bűn szárnyaink lekötése, véték a wolfnés »trillátlanítás«.” (Obbágy László)

Jegyezzük meg: Wolfné. Wolfné. Wolfné: Mert annyira jelentéktelen? Mert senki más nem jegyzi meg? Mert annyira jelentős? Amiatt, amit tudunk róla, vagy amiatt, amit nem tudunk róla? Mert eddig lesajnáltuk és most sajnáljuk? Gúnyolódás ez a felszólítás vagy fegyverbe szólítás a személyiség védelmére? Büntetés? Ahelyett, hogy százszor leírnánk, jegyezzük meg? Lányi András szerint azért kell megjegyezni, „Mert megjegyezhetetlen. Mert el szoktuk felejteni, más gépírókkal összetéveszteni, pedig ő is személy, nem gép, aki egy gép munkáját végzi és nem él emberi életet. Állítsunk jelzőtáblát a sivatagban: ez a maroknyi por Wolfné.” Azért, mert a novella olyan, mint egy gyászjelentés.

Meg lehet jegyezni ezt a nevet, mint az egyforma emberek egyikét, aki ugyanakkor egyéniség; mint Popriscsint, az apró lényt, akiben – mint mindenki – Isten lakik; mint azt az embertársat, aki még köztünk van. Lehet, hogy még csak hetven éves és minimálnyugdíjból tengődik; és megjegyezhetjük mint társadalmunk alapját. Turcsik György szerint azért kell a nevét megjegyezni, „Mert amint a madárnak is hirtelen véget vet egy csúzlilövés, úgy Wolfnének is a nyugdíjazás, a rák vagy a gázkamra. Jegyezzük meg: vége lesz. És nekünk is. És amíg végünk nem lesz, addig kéne tenni valamit a madárdalért.”

Sokak szerint Wolfné elrettentő példa: nevének megjegyzése nem más, mint sikertelenségének, szerencsétlenségének, életformájának tagadása, valamint fogadkozás, hogy mi majd tartalmasabban fogunk élni, mi majd nagy É-vel élünk majd az életet. „Nem ez mindannyiunk emberi állapota? Nagyon más, ha nem Wolfné, hanem mi írunk a gépen?” kérdezi Surányi Bálint és így válaszol: „Ha magunknak figyelmet igénylünk, jegyezzük meg Wolfnét is”. Sokan gondolják még, hogy elsősorban magunk miatt kell megjegyezni Wolfnét, mert mi vagyunk, leszünk, lehetünk Wolfné: „Számomra az egyformaságában is különböző – s persze különbözőségében mégis egyforma – ember életének iróniájáról szól. Ezért kell megjegyeznünk Wolfné nevét: azt, amin nincs mit megjegyeznünk. Hisz természetesen Wolfné mi vagyunk. Vagy: mindannyian Wolfné vagyunk.” (Fűzfa Balázs); „Az író már meglátta benne az embert, s talán jobb lett általa, talán mi is. Ha megjegyzem a nevét, ez teszi emberivé, és engem is. Ki ad és ki kap? Én? Ő? Mindegy.” (Kárpáti Sándor); „Millióan vannak. Millióan vagyunk. Ki hiszi el, hogy Istennek fontosak?” (Kiss Ulrich); „a »jegyezzük meg« poén, amely kontrasztot képez Wolfné hétköznapiságával, és összefoglalja a filozófiai tartalmakat: a lét hősiességét. Önmagunkat tagadjuk meg, ha képtelenek vagyunk felismerni Wolfné létezését” (László János).

Lehet úgy értelmezni a „jegyezzük meg”-et, hogy „érezzünk együtt vele”, „segítsünk rajta”, „könyörögjünk érte”. Csikós Csaba szerint „Wolfné a Jerikóból Jeruzsálem felé vezető úton fekszik vérbefagyottan, s elhalad mellette a pap és a levita napjaink vállvonogató közömböségével, s végül jön a samaritánus, »akinek megesik rajta a szíve«. Az archaikus kultúrában a név birtoklója hatalmában tartotta a név hordozóját (például a Teremtés könyvében Ádám), de a biblikus értelmezés szerint ez nem korlátlan uralmat, hanem szeretetteljes, oltalmazó dominanciát jelent.” Hasonlóképpen Mesterházi Márton szerint is „Azért kellene megjegyeznünk Wolfné nevét, mert az irgalom az egyik legfontosabb emberi tulajdonság”. Váradi Mónika szerint Wolfné nevének kimondása „Íma, könyörgés, hogy nevének kimondása, zsolozsmázása révén kimenekítsük őt – s azt hiszem, magunkat is –, a rutin és a magány közömbös monotóniájától”. Balassa Péter szerint „Aki/ami itt és most egyáltalán akar, az az író s az olvasó, amennyiben megteremtődik imitációt imitáló műveletünk repetitív közössége, ez a profán zsolozsmázás”¹³.

¹³ U.o.

Kicsavarja a papírt. Húsz éve van a vállalatnál, hideget ebédel, egyedül lakik. Wolfné-nak hívják. Jegyezzük meg: Wolfné. Wolfné. Wolfné: Huszár Ágnes szerint a második szakasz a negyedik és az ötödik sorból áll. Ezek szótagszáma: 7,9,6,5, illetve 5,4,2,2,2. A ritmus megtörik, lelassul, mintha a gépezet lejárta volna. Az utolsó sor vége egy kétszótagú szó (név) háromszori megismétlése. (Spondeusz). Az első szakasz mechanikus vidámságát itt komorság váltja fel. Ezt húzzák alá az egyre rövidülő szakaszok, illetve az első szakasz viszonylag sok palatális magánhangzójával (*i*) szemben a veláris magánhangzók dominanciája, pl. (*o*).

Ismétlődések (Kicsavarja.... Wolfné....): „Három és még valami. Még valami és három: tükörszimmetria. A tükörben a mozdulat kényszeresen követi a cselekvést, nincs szabadsága, nem személyiség. A tükör: a mozdulat halála.” értelmezi a mű szerkezetét Prágai Tamás. Balassa Péter szerint „a szöveg ethosza a nagyon egyszerűen ismétlő szerkezeten keresztül az imitatio aszketikus-ritmikus, önkénytelenül is le-mondó (és nem ki-mondó), archaikus erénygyakorlatát mutatja be. A szöveg sűrítetten ugyanazt igyekszik gyakorolni (imitálni), amit Wolfné gyakorol”¹⁴.

Trilla – egész novella: A *Miért adta Örkény a Trilla címet ennek a novellának?* kérdésre – a „trillát” a „tri”-ből származtatva – a legtöbben azt válaszolják, hogy itt több minden háromszor ismétlődik. Néhányan azt is hozzátézik, hogy Wolfné élete is hármast alkot: evés, alvás, munka. A második leggyakoribb válasz szerint a cím és az utána következő szöveg szöges ellentét. Többen gondolnak az írógép hangjára, mint a madár trillázására, s jó néhányan a trillázást a monotóniához kapcsolják (élete mint a madaré: szabad és monoton, úgy ismétli a tevékenységét, mint a madár az énekét, miként a trilla hangok ismétlődése, Wolfné munkája is ismétlődik, örökös dallam). Többen a cím utáni szöveg egészét dallamosnak érzik. Néhányan úgy vélik, hogy a Trilla nem más, mint Wolfné beceneve, vagy rejtett személyiségének jellemzője („lelke, személye oly szende és könnyű, mint a trilla”).

Jobb közelítésnek érezhető a tragikus ironia és a groteszk, hiszen bájoló, lágy, tarka képzetek helyett rémisztően szürke valóság következik, ám lehetséges, hogy mégis az idilli találkozik a tragikussal, a köznapi a fenséggel. „Sztereotip gondolkodásunk a madár hangját élettelinek, dallamosnak, szabadnak tudja. A madár nem éppen olyan egyediség nélküli, trillája nem épp olyan mechanikus ismétlődés netán?”, kérdezi (és állítja) Surányi Bálint.

Néhányan a szürkeségen átütő, átsugárzó szépséggel azonosítják a trillát: „Varietas delectat, uniformitas untat – mondogattuk kamaszkorunk öntudatával. Aztán Pilinszky alázatával felfedeztük a remekművek (életművek) „unalmon túli szépségét. A trilla ékesíti, szebbé teszi a dallamot. Munkánk egyhangúságában gondoljunk Madame Wolfné gyönyörű trilláira.” (Kuklay Antal); „Amint a madárdalt sem tartjuk nyilván értékeink között, pedig üres volna nélkülük az erdő és a lakótelep, a gépírónőket és az eredményes munkához nélkülözhetetlen kéz-alá-dolgozóit sem tartjuk nyilván az értékteremtő emberek között. Miként a madárdal, az ilyen megbízható és szorgalmas emberek derűssé és széppé teszik az életet.” (Turcsik György).

1.2. Átfogó értelmezés-típusok

Az irodalommal foglalkozók (irodalom szakos főiskolások és egyetemisták, irodalom szakos tanárok és irodalmárok) egy-két kivételtől eltekintve¹⁵ művészi alkotásnak, vagy éppen jelentős műnek tartják ezt az Örkény novellát. Balassa Péter olyan egyperces-remeknek tartja,

¹⁴ U.o.

¹⁵ Tillmann József szerint „feltűnő a szöveg keletkezésének és a minimalista/repetitív művészet periódusának egybeesése. Míg azonban a zenében ez hallgatható darabokat jelentett, a szövegben és a képi művészetekben kevésbé élvezhetők. Ez sem tartozik Örkény fő művei közé.”

melyben benne foglaltatik „az egypercesség önmaga feletti radikális gúnyolódása is”, ugyanis „eldöntetlenül hagyja és felerősíti valóság és fikció vitáját, ami Örkény abszurd-egyperces világában is a modernitás máig tartó nagy vitája”.

Többen – irodalmi értékét nem vitatva – elsősorban kordokumentumnak tartják. Mint Sztás Erzsébet, aki szerint „élettörténeté jegyzett rekvizitum és kordokumentum fiktív térben”, egyesek – mint például Sente Péter is – irodalom- és olvasástörténeti pozíciójának megváltozásáról szólnak: „Örkény bevonult a Panteonba, élete és válogatott művei a középiskolás tananyag részévé váltak: kordokumentummá vagy legfeljebb a »hatvanas« generáció nosztalgiajának tárgyává lett, abban az értelemben nem eleven irodalom többé, mint két-három évtizeddel ezelőtt volt.”

1.2.1. Szociológiai értelmezések

Sztás és Sente a hatvanas évek lenyomatának tekinti a művet. Sokan az ideális munkaerőt látják benne, akire mindig lehet számítani, aki hibátlanul végzi munkáját, akit nem zavar munkája monotonitása. Néhányan úgy érzik, Wolfné számára komoly erőfeszítést jelent munkájának a nyugdíjba menetelig való megőrzése. Néhányas felkapaszkodott libának, a vállalatba beházasodó ügyeskedőnek látják Wolfnét, aki egy diplomás olvasó szerint „képes húsz éven át napi fél órát imitálni a munkát, hogy felvehesse lila kosztümjét, bundácskáját, fontosnak lássék, és megtarthassa a vállalatot, amit ügyeskedve szerzett meg korán elhantolt férje mellett”.

Sokan saját társadalmi helyzetüket ismerik fel Wolfné sorsában, mint az a kisgyermekes anya is, aki szerint „egyhangú robot az élet. Ma legtöbben így élünk. Csináljuk egykedvűen a munkánkat, kilépni ebből a mókuserékből nem tudunk. Ehhez az egykedvűséghez társul a hajszoltság, ami embereket, kapcsolatokat, sorsokat tesz tönkre. Nem bírjuk tovább”.

Kunszt György szerint a korai Kádár-rendszer idején a vállalat dolgozóit figyelő beépített spicli meg akarja magának szerezni Wolfnét; Győri Erzsébet szerint viszont a rettegett Wolfné kollégáiról írja a félelmetes jelentéseket.

1.2.2. Lélektani értelmezések

Néhányan enyhébb vagy súlyosabb pszichiátriai esetnek tartják, egy orvos frusztrált titkárnőjének, aki fogyókúrába kezd, egy tanítónő pedig ideges, rosszkedvű, gyomorbántalmakkal küszködő, szétszórt dolgozónak. Többen úgy gondolják, hogy a novella azt érzékelteti, hogy Wolfné türelme véges, s „ha kibillentik ebből az egyensúlyból, nagyot robbanhat” (idősebb tanítónő), „előbb-utóbb harapni fog: egy másik Wolfnéba” (pedagógus férfi), „a három bekezdés kísérteties egyformasága fenyegető változást (agresszió mások felé, önpusztítás) sejtet” (pszichológus).

A lélektani értelmezések leggyakoribb változata szerint ezt a novella egy ember leépülését, önfeladását ábrázolja. Ezek szerint Wolfné annyit sem tesz meg magáért, hogy meleget ebédel (diplomás férfi); teljesen aláveti magát mások akaratának, nem akarja maga irányítani az életét, mert nem hiszi, hogy változtatni tud sorsán (katonai középiskolás); „A vállalat és az írógép tartozékává vált. Már neve sincs. Valaha férje, családja volt, de régóta magányosan él. Ezen változtatni sem akar. Elveszítette önmagát, keserűen magába zárkózott.” (filozófus); „Üvegbura alatt él. Mindent lát és hall, de nem érez semmit. Professzionista a lapok kitöltésében. Valahol belül talán még büszke is erre, ezzel mintegy megmagyarázza, hogy ennyi időt kibírt ennél a cégnél. Az írógépe már-már testvére. Jobban félti talán, mint a kollégákat. Ő ennél a gépnél lett az, ami: szorgalmas, pontos, érzelmeit és vágyait fegyelmezni és fékezni tudó nagy-nagy légüres tér.” (adminisztrátor nő); „Életét önként redukálja mind az élmények, hatások, mind a kapcsolatok tekintetében. Ismerek ilyen Wolfnékat. Le akarják élni az életet (túl akarnak lenni rajta) lehetőleg konfliktusok, kellemetlenségek, incidensek nélkül. Így

válnak minden érzelmet és gondolatot nélkülöző bürokratává. Sok van belőlük, ezért ismétli Örkény a nevet az egyperces végén. És azért kell megjegyeznünk, hogy vegyük észre, ha egyszer a tükör előtt Wolfné néz velünk szembe” (Leveleki Magdolna); „Munkamódja, egész életvitele lelassított öngyilkosság. Ám az, hogy már húsz éve nem kivitelezte ténylegesen is az öngyilkosságot: szekularizált kegyelemre, megváltásra várás is lehet. Ellenpárja Varsányiné.”¹⁶, (Szesztay András).

Néhányan (a másfélezerből!) Wolfnét kiegyensúlyozott, fontosságtudattal rendelkező, magabiztos személynek látják: „A maga szintjén boldog, mert azt hiszi, hogy az ő íróasztalánál fontos ember, több az átlagnál, ért mindahhoz, ami körülötte történik. Az érdekes dolgok szerencsére nem zökkentik ki, mert a változásokkal nem tudna mit kezdeni.” (pedagógus férfi).

Szabó Pál Tivadar szerint a novella a monotónia-tűrés fontosságára hívja föl a figyelmet, „ami a mai fiatalok egy részénél hiányzik vagy nagyon fejletlen”.

1.2.3. Lélektani-filozófiai értelmezések

Wolfné kreativitás nélküli, monoton munkához hasonló egyhangú, szürke, eseménytelen és örömtelen élete, mely sokak sorsa: ez az egyik leggyakoribb értelmezése a novellának.

Több értelmezésben felbukkan az a Wolfné, akit „remény a reménytelenségben” beállítódása, lelkiülete jellemez, például Szesztay András értelmezésben is, amelyben megváltásra várás jelenik meg a lelassított öngyilkosság alternatívájaként.

Kézdi Balázs szerint a hajdani euroszubjektum szétesését megtestesítő Wolfné schizophrén, de nem a fogalom klinikai értelmében, ugyanis autizmusa konform világának kiürültségétől Wolfné nem szenved, hanem vegetál.

1.2.4. Filozófiai értelmezések

Sokak szerint a magányos farkas Wolfné az elfajzott civilizáció, az abszurd, posztmodern elidegenedett világ, a globalizáció tragikus sorsú áldozata, akinek az élete elveszik a monotónia szürke mocsarában, amelyből szabadulni nem tud, mert csak kicsinyes, gyenge próbálkozásokra telik erejéből: „Egyre gyorsuló világunkban növekszik az elmagányosodás. A munka gyümölcse a közösség-építés lenne, de az ember helyére munkája lépett.” (katolikus pap); „A mai posztmodern ember kilátástalan elhagyatottsága és kirekesztettsége, embertárs és Isten nélkül.” (Boros István); „Az a világ, melynek az abszurditása elé Örkény egypercesei groteszk tükröt tartottak, nincs többé. Hihetetlenül gyorsan felváltotta egy másik, nem kevésbé, csak másképpen abszurd világ, mely erőszakosan szakítani igyekezőn közvetlen előzményével, azt a megoldást találta a legkézenfekvőbbnek, ha mihamarább elfelejti, tudomást sem vesz többé róla. Keresztülnéz a még benne élő Wolfnékon, magabiztosan tudja, hogy már nem sokáig kell kerülgetni őket.” (Szente Péter); „A mi industrializált, technikai csodák által elfajzott civilizációnk emberének archetípusa. Ilyenekkel vannak tele a temetők.” (Csikós Csaba).

Akadnak néhányan, aki szerint Wolfné vétkes élete ilyen alakulásában: beletörődik sorsába, feladja a harcot, vagy – mint egy Krisna-hívő vádolja –: „Az anyagi világot képviseli”.

Sokak szerint Wolfné személy, vagyis egyedi, egyszeri, pótolhatatlan. Egy református lelkész szerint „azzal, hogy az író megnevezi nevét, azt kiáltja bele a világba, hogy ő személyiség, egyén, aki nem egy a sok közül, hanem olyan ember, akiből nincs több ezen a földön. Minden ember érték, még a hétköznapi monoton munkát végzőt is emberszámba kell venni”. Lelkészársa szerint pedig „az emberi élet a mindenséghez mérve kicsiség, a hétköznapi monotonitásban létezik. Ezen azonban mégiscsak átüt a személyiség, az egyszerűség csodája: Wolfné sorsa”.

¹⁶ Örkény *Budapest* című novellájának életigenlő hőse.

Még többen Wolfné a kicsiség és a nagyság, az szürke egérség és a méltóság, a nevezetes névtelenség képviselőjének tartják: Balassa szerint „Személyének nyomtalansága önkéntelenül válik megörökítővé (...) Létezése valamiként hihetetlenül erős, miközben nem tudunk róla szinte semmit. Feledhetősége és létének ereje egymástól függenek.”¹⁷ Balázs Zoltán úgy véli, hogy „könnyen eshetünk abba a hibába, hogy a lélekölő és antihumánus bürokrácia fölött kimondott egyszerű és zord erkölcsi ítéletnek olvassuk, pedig az író ennél többet mond: mikor az olvasó azt hiszi, hogy Wolfné nevének megjegyeztesével a ‘neve, ha van, csak áruvédjegy’ József Attila-i indulatával egyetértve az író a szerencsétlen asszony emberi méltóságára akarja ráébreszteni, valójában azt demonstrálja, hogy ‘kívülről’ közelítve minden madár – madár; tetszik, nem tetszik, akarom, nem akarom, miközben Wolfné nevét megjegyzem, madárkavoltát is elfogadom.”. Menyhért Anna szerint felfogható úgy is a szöveg, „mint ami e két álláspont között mozog: a kisszerűség patetikus-tragizáló értelmezése, és az effajta melléközöngék nélkül konstatáló felfogás között. Az utóbbi értelmében Wolfné nem sajnálandó, hanem éppenséggel »az emberi«, »a normális«.”

Vannak, akik Wolfnéban a megszentelt hétköznapiságot, a hétköznapi hősét látják, aki egyszerre statisztá és főszereplő. Egy kisgyerekes anya szerint „Wolfné a vállalatnál akar alkotni, ott teszi teljessé életét. Én, mint Wolfné most babát szültem. Életem wolfnés élet. A baba az alkotásom, akiben tovább élhetek. Úgy küzdök, mint a novella szereplője azért, hogy alkotásom befejeződhessék. Trilla ez, hiszen nem szomorú, nem értelmetlen, semmiről sem szóló küzdelem, hanem mint egy zenemű, tudatos, megkomponált, vidám dallam.”, Németh István Péter szerint „a szándékolt hétköznapisága megszentelődik, hierofaniussá válik”.

Többen ontológiai szinten értelmezik a novellát, mely szerintük magáról az életről, a létről szól: a lét értelmetlenségéről, elviselhetetlen szörnyűségéről. Wolfné létezik, de igazából nem él, jelentik ki többen. Thiel Katalin szerint az „inautentikus tömeglélet” jeleníti meg. Velük szemben Lénárt Viktor szerint „Wolfné alapritmus. Órá találhatunk ki különböző ritmusvariációkat, dallamokat, mi, akiknek ez még az eszébe jut. A Wolfné-metronóm, a tömegek szelíd és feltartóztathatatlan sétája. E nélkül a lüktetés nélkül az egyéni kezdeményezések forgatagában hullana szét a világ.” Balassa Péter számára „A végtelen, monoton élet- és munkaismétlésben kioltódó, ‘személyes’ Wolfné, ez a zeneiséget nélkülöző név (és sors), a ‘jegyezzük meg’ örökké ismétlődő trillájába transzponálva és komprimálva, valamivé-valakivé, felismerhetetlen, de afirmált dallammá, illetve témává lesz, melynek azonban nincs többé narratívája, dramaturgiája, szerkezete, sőt személyisége sem, mégis szól és felhangzik, a többes szám első személynek az ismétlésben újra teremtdő közösségi grammatikája, ritmikus zenéje által. Amit nem feledünk, az Wolfné, vagyis a személyességet eltörölő idő újratemtdő emlékezete. Wolfné, miként a zene, idő.”¹⁸ Wolfné Prágai Tamás számára is mitologikus, transzcendens mineműség: „Wolfné? Aki kényszeresen gépel bennem, aki teret enged a megszólalásnak: a személytelen, a mítoszon átütő mitológia. Nem »költ«, hanem közvetíti a szöveget. Az, aki a szöveg mögött, a szövegen túl van.” (Prágai Tamás).

1.2.5. Etikai értelmezések

„Végig etikáról van szó hát, semmi egyébről. Ezért áll ott alighanem a végén: »jegyezzük meg«”, figyelmeztet Balassa.¹⁹ Többen osztják ezt, akik Wolfnéban a társadalom építőjét, a világ fenntartóját, a templom építőjét látják, vagyis a kötelességtudat megtestesítőjét. A J. S. Millre és I. Kantra hivatkozó Sente Péter szerint „ezt teszi akaratán kívül az emberiség

¹⁷ Balassa: i.m.

¹⁸ U.o.

¹⁹ U.o.

kilencetizede még világunk legbarbárabb részein is”. Bertalan Péter a „nála értékesebb emberek” és Turcsik György az „értékteremtő emberek” alázatos szolgáját látja Wolfnéban.

Keresztény hőst látnak benne néhányan, így az az óvónő is, aki szerint „egy farkas is lehet bárány, áldozati”, Pomogáts Béla is, aki szerint „ő az emberiség fennmaradásának, az élet folyamatosságának az igazi hőse. Ő tartja fenn az élet és a munka menetét. A munka valószínűs hőse, egyszersmind keresztény hős, lásd a Hegyi beszéd idevonatkozó megállapításait”; és Maác István is, aki szerint Wolfné „Vállára vette a világ képtelenségének ráeső részét. Hordja, mint mindennapi keresztet. Névtelen szent. Se taps, se díjak, se kanonizáció. Eszébe sem jut. Él. Ősöztönnel érzi: nem hiába.”

1.2.6. Vallási értelmezések

Többen látják benne az Isten-képmást és az Isten által számon tartott embert. Mások éppen ellenkezőleg céltalannak, örömtelennek, értéktelennek ítélik életét Isten nélkül.

1.2.7. Az értelmezések irodalmi-filozófiai kontextusa

A trilla textusát a kérdezettek tizede – főleg az irodalommal foglalkozók, a filozófusok, az embertudományokat művelők és a klerikusok – más textusokra vonatkoztatva értelmezi.

A művészek közül a következőket említik: Ady, Andersen (Csúf kiskacsa), Beethoven (109-es zongora szonáta), Borges, Chaplin (Lehet-e teljesen örömtelenül élni?), Csukás István, Gogol (Köpeny), Jankovich (írógépéről), Joyce (Ulysses), József Attila (Mama), Juhász Gyula („...míg trillába kezd fenn egy pacsirta...”), Kányádi, Kosztolányi (kisemberei, Pacsirta, Halotti beszéd, „A gépirónő az igazi lelke a kéziratoknak”), Kundera (A lét elviselhetetlen könnyűsége), Madách (Az ember tragédiája: falanszter jelenet), Mándy, A. Miller (Az ügynök halála), Móricz (Sárarany), Németh L. („gályapadból laboratóriumot”), Papp Árpád, Pilinszky („Virág a virág”), Sarkadi (Kútban), Tandori („Most, amikor ugyanúgy mint mindig legfőbb ideje hogy”), Tolsztoj (Marja hercegnő).

A filozófusok és tudósok közül Hamvas Bélát (Three point), Heideggert, Kantot (a morális cselekvés nem fakadhat boldogságvágyból, csak kötelességtudatból), Kierkegaardot (inautentikus tömeglét), J. S. Millt (az emberiség 9 tizede örömtelenül él) és Wittgensteint (Tractatus 6.44) említik.

Legtöbbször a Bibliát idézik (Sámuel, Irgalmas szamaritánus, Hegyibeszéd).

1.3. Az „átlagolvasó” értelmezése

A *Hogyan értelmezi ezt a novellát?* és a *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésekre²⁰ összesen 1432-en válaszoltak (373-an mindkettőre). Mivel a kétféle kérdésre nagyon hasonló szerkezetű és tartalmú válaszok érkeztek²¹, úgy döntöttem, hogy ebben a tanulmányban – amelyben nem látom szükségét annak, hogy a szociológiai kutatás szigorú kötelezettségeit magamra vállaljam – együtt fogom kezelni őket.

31 különböző társadalmi helyzetű csoport tagjaitól rendelkezem válaszokkal a három kérdésre, az alábbi megoszlásban:

²⁰ 1995 és 2000 között

²¹ Ennek egyik oka az volt, hogy a *Hogyan értelmezi ezt a novellát?* kérdéssel megszólítottak egy részét arra is megkértem, hogy válaszukban arra is térjenek ki, hogy *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?*

	<i>Értelmezze ezt a novellát!</i>	<i>Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?</i>	<i>Miért adta Örkény a Trilla címet?</i>
1) negyedikes tanulók	16	16	16
2) nyolcadikos tanulók (falusiak)		19	
3) gimnazisták	30	22	22
4) katolikus gimnazisták	18		
5) szakközépiskolások	163	193	173
6) szakmunkástanulók	26		
7) katonai középiskolába járó diákok	21		
8) irodalom szakos hallgatók	26	13	
9) végzős repülő katonatiszt növendékek	23		
10) mérnökhallgatók és fiatal mérnökök	21		
11) katolikus klerikus fiatalok		34	
12) református klerikus fiatalok	17		
13) tanítóképzős hallgatók	21	20	20
14) óvóképzős hallgatók		19	
15) tanár szakos egyetemi hallgatók	83	150	
16) GYES-en lévők fiatal anyák		17	
17) beosztott hivatalnokok		20	20
18) képzőművészek	15		
19) diplomások	43	35	35
20) pedagógusok	191	131	111
21) szociológusok	15		
22) pszichológusok	13		
23) filozófusok	8		
24) keleti vallásokkal foglalkozók	24		
25) irodalmárok	17		
26) magyar nyelv és irodalom szakos tanárok	14		
28) keresztény lelkészek	14		
29) doboló sámán csoport		27	
30) „Keresztények” nevű szekta	14		
31) Krisna-hívők		126	
összesen: 1432	830 (591)	829 (456)	407

A 31 csoport között két általános iskolás, öt középiskolás, öt főiskolás és egyetemista, három felsőfokon tanulókat és frissen végzetteket egyaránt tartalmazó, egy diplomával nem rendelkező dolgozó, egy gyermekgondozási segélyen lévők nőkből álló, tíz diplomás (ebből három lelkész és teológus, hat társadalomtudományi és egy műszaki végzettségű), hét vallásos (ebből négy klerikusokból álló és két nem keresztényeket magába foglaló), két 15-19 évesekből,

nyolc 19-30 évesekből, két-két csak férfiakból és csak nőkből álló, valamint egy külföldieket magába foglaló csoport szerepel.

Bármennyire is sokféle réteget képviselnek ezek a csoportok, összességük nem adja ki sem a lakosság, sem az olvasók, sem az Örkeny-egypercéseket olvasók reprezentatív mintáját. Ennek ellenére érdemesnek tartom – az eltérő létszámú csoportokba tartozók válaszait összehasonlíthatóvá téve²² – bemutatni a leggyakoribb értelmezés-elemeket, amelyek valamelyest mégiscsak közelíthetik a valódi átlagolvasó értelmezéseit, ám ha mégsem, a 31 csoportból álló mikrouniverzum „átlagolvasójáét” mindenképpen. Azokat az értelmezés-elemeket sorolom föl, amelyek legalább öt csoportban legalább 3 százalékos arányban fordulnak elő:

<u>értelmezés-elemek:</u>	<u>átlagos százalékarány</u>
egyhangú, unalmas, sivár élet	25
egyhangú, unalmas, lélekölő munka	18
magányos, elhagyatott	16
elszemélytelenedés, elgépiesedés	13
jelentéktelen, szürke, középszerű	8
Wolfné sorsa tucatsors / sokak sorsa / általános jelenség	7
személy, egyedi, egyéniség	7
közönyössé válik, beletörődik sorsába	6
a személy helyébe munkája lép, a munka rabja lesz	5
mi ne járjunk így, ne váljunk ilyenre	5
érzés nélküliség, elfásultság, kiégettség	4
Wolfné mi vagyunk / mi is Wolfné vagyunk	4
özvegy	4
megbízható, szorgalmas	4
Wolfné a kisember megtestesítője	3
perspektíva nélküli, kilátástalan élet	3
elvált	3
vegetálás, leépülés	3
kihasznált, kiszolgáltatott, rabszolga	3
Wolfné ember	2
Wolfné az átlagember megtestesítője	2
kiváló munkaerő	2
munkájára épül a társadalom	2
fontos	2
céltalan, értelmetlen élet	2
tehetetlenség	2
a technikai civilizáció embertelensége	2
húsz évi munka	2
Wolfné titkárnő	2
figyelni kell rá	2
meg kell jegyezni nevét, mert senkinek sem fontos	2
sajnáltnivaló	2

²² A csoporthoz tartozók válaszainak százalékarányait átlagolva.

ilyen az élet	1
magányos farkas	1
nem szerelemből ment Wolfhoz	1
örömtelen, szomorú élet	1
létezik, de nem él	1
ő is valaki, mert neve van	1
nem tud sorsán változtatni	1
jól tűri a monotóniát	1
kitartó, erős akarata van	1
értéktelen, rossz élet	1
hivatásért feláldozza magánéletét	1
létőlő monotonitás	1
szenvedés	1
nem kap erkölcsi elismerést (a vállalattól, a társadalomtól)	1
Wolfné adminisztrátor	1
Wolfné gépirónő	1

Az „átlagolvasó” számára a magányosan élő és leépülő Wolfné munkája és élete monoton és üres, sorsa sokaké. A legalább 1 százalékot kitevő értelmezés-elemek – melyek szám szerint (a féleségeket tekintve) az összes egyötödét, arányuk szerint háromnegyedét teszik ki – kétharmada „antropológiai” jellegű: Wolfné emberségével, méginkább elembertelenedésével, élete ürességével kapcsolatos, nyolcada axiológiai (értékeli Wolfné személyét és életét), 10-10 %-a szociológiai (Wolfnének a társadalomban lefoglalt helyét jelöli meg), etikai (Wolfné erényeit és hibáit, bűnösségét vagy erkölcsösségét említi meg) és ontológiai (Wolfné sorsán keresztül a novella magáról a létről tudósít) irányultságú. Az értelmezés-elemek tizede elrettentő példának, másik tizede pedig együttérzésre, segítségére szoruló személynek látja Wolfnét.

2. A szölamok

A közel másfélezer értelmezés több mint háromszáz különféle elemet tartalmaz. Ezzel kapcsolatban kétféle kérdés vetődik föl: Mivel magyarázható a véletlenül kívül ez a zavarbaejtően színes, mégis nagyon is véges sokféleség? És mivel magyarázható az, hogy – annak ellenére, hogy minden ember egyedi – korántsem annyiféle értelmezéssel találkozunk, ahányan válaszoltak kérdéseimre, hanem majdnem egy nagyságrenddel kevesebbel?

Csaknem három évtizede foglalkozom az olvasás (az olvasási szokások, az irodalmi ízlés, az irodalmi művek értékelése, hatása és értelmezése) szociológiai és szociálpszichológiai vizsgálatával, s hosszú ideig annak szurkoltam, hogy a megmagyarázatlanból minél nagyobb hányad essen szociológiai tényezőkre. Ma már legalább annyira fontosnak tartom azt vizsgálni, mekkora hányad magyarázható biológiai, lélektani és más tényezőkkel. És még inkább érdekel a természet-, társadalom- és embertudományokkal nem magyarázható olvasói viselkedés a mű és az olvasó találkozásakor. Fontosnak tartom, hogy ne véljük titokzatosnak vagy titoknak, ami biológiai, lélektani vagy szociológiai tényezőkkel magyarázható, ám legalább ennyire lényegesnek azt is, hogy nem erőltessük a titkok megcímkezését és beskatulyázását, vagyis a több dimenziós jelenségek kevesebb vagy egyetlen dimenzióra való redukálását. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy ne próbáljunk valamit szerényen, de határozottan a titok szociológiai, lélektani természetéről is állítani, annak ellenére, hogy – miként Wolfné is – az olvasó is végső soron titok, hiszen – mert ember – ő is két lábon járó szárnyatlan angyal. Minél többet megtudunk róla, annál több kérdésünk marad megválaszolatlanul, ugyanis az olvasásról és az olvasóról szóló tudásunk körének egyre növekvő területével együtt nő ennek a körnek a kerülete is, mely az olvasással és az olvasóval kapcsolatos szintén növekvő nem-tudásunk mértékét érzékelteti.

A továbbiakban azt próbálom meg érzékeltetni, hogyan befolyásolja a „titoknyitást” az életkor és élethelyzet (gyerekség, kamaszság, az ifjúság válás és felnőtté válás, vagyis az identitás különböző állomásaira való eljutás), az élethelyzet (például a kisgyermekkel való otthonlevés, a hivatali munka, a katonai vagy lelkesítő pályára készülés), az iskolázottság foka és kompetencia irányultsága (a világ dolgainak és szövegeinek mérnöki, szociológusi, pszichológusi, teológusi, vallástudományi vagy filozófiai megközelítése), az irodalommal való (laikus és hivatásos) kapcsolat, a világnézet (a kereszténység, a hinduizmus, az alakulóban lévő keresztény szekta és a nagyvárosi sámánizmus híveinek sajátos irányultsága), a közép-európai és a kelet-európai és az ázsiai nézőpont.

Mindegyik csoportban keresni fogom nem csak a tipikus, hanem az eredeti és árnyalt értelmezéseket is.

2.1. Általános iskolások

2.1.1. Negyedikes gyerekek²³

A 16 tíz éves gyerek közül hárman nemigen tudnak mit kezdeni a novellával, lényegében megismétlik a szöveget. A *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre pedig ketten azt felelik, azért, mert „róla szól a történet”. Hárman versnek olvassák. Legtöbben közülük /30/²⁴

²³ 16 fő, fiúk és lányok, városiak és falusiak egyaránt. Mindhárom kérdésre válaszoltak.

²⁴ A dőlt zárójelben közölt számok mindig százalékarányokat jelölnek.

Wolfné magányosságát és elhagyatottságát emelik ki. Nem csak titkárnőnek, gépírónak tartják, hanem ketten írónak (egyikük híres írónak) vélik: „Egy emberről szól és a munkájáról. Szomorú, magányos. Híres író.” Nem csak özvegynek és elválnak képzelik, hanem egyikük fiatalnak. Akik minősítik /25/, valamennyien kedvező képet alkotnak róla. Sokat dolgozik, kiváló munkaerő, jó ember. „Egy fiatal nő írógéppel dolgozik. Magányos. Wolfnénak hívják. Ügyesen használja az írógépet.”

Legtöbbjük /25/ szerint azért kapta a novella a Trilla címet, mert ez Wolfné beceneve.

2.1.2. Falusi nyolcadikos gyerekek²⁵

Többen /25/ ebben a csoportban is azzal indokolják Wolfné nevének megjegyzését, hogy ő róla szól a történet. Az értelmezésre vállalkozók közül legtöbben /30/ a 20 évi munkáját emelik ki, de ebben a csoportban is többen /25/ tartják írónak, vagy legalábbis úgy érzik, hogy „író szeretne lenni”. Egyikük úgy gondolja, ő a cégnél az egyedüli gépírónő, a másik meg, hogy övé a vállalat. Van aki úgy érzi, kiváló munkaerő, van aki úgy, hogy sok papírt pazarol.

Feltűnő, hogy a nyolcadikosok értelmezései nemigen mélyebbek és árnyaltabbak, mint a negyedikeseké. Ezt csak megerősíti a címadás is, ugyanis legelőször címet kellett adniuk a cím nélkül felolvasott novellának. Ezek születtek: „Wolfné”, „Wolfné, a titkárnő”, „Elpazarolt lapok”, „Tönkremegy az írógép”, „Ideális dolgozó”, „Az írógép története”, „Wolfné kicsavarja a papírt”, „A magányos író”, „Wolfné, az író”, „A nagy mű”, „Wolfné könyvet ír”, „A megszokottság”. Végül is a „húsz év” /30/ és a „író” /25/ uralja értelmezéseiket.

2.2. Középiskolások

2.2.1. Szakmunkástanulók²⁶

Kétféle értelmezés jellemző erre a csoportra. Az egyik szerint nem kell Wolfné nevét megjegyezni /24/. Indokolás nincs. A másik szerint Wolfné élete szürke, unalmas, monoton, sivár, üres élet /47/. Emellett többek számára ez az élet elretentő példa /27/. Néhányan úgy vélik, hogy Wolfné jelentéktelen /15/, monoton munkája rabja /15/, beletörődött sorsába /15/. Alig-alig szerepel értelmezéseikben szájalom, sajnálat, vagy valami Wolfné javára írható pozitívum, hiszen a ritkábban előforduló értelmezés-elemek is ilyenek: elszemélytelenedés, élet-untság, megalkuvás, változtatásra képtelenség. Az egyetlen kivételt képező értelmezés így hangzik: „Egy élettől meggyötört, megtört emberről szól, aki csak a munkájának él, és amit keres, abból alig tud megélni.”

2.2.2. Szakközépiskolások²⁷

Ebben a csoportban legtöbben a lélekölő monoton munkát végző robotolót /28/ és a szürke, unalmas életet élő /21/ magányos /12/ embert látják Wolfnéban, akit legtöbben özvegynek /10/ képzelnek és többen alulfizetett munkatársnak /7/. Szemben a szakmunkástanulókkal, nem csak magányosságát veszik észre, hanem jó néhányan /17/ sajnálják is.

²⁵ 19 fő, fiúk és lányok vegyesen, a *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre válaszoltak.

²⁶ 26 fő, végzős komlói szakmunkástanuló fiúk és lányok, valamint frissen végzett és tiszthelyettes-képzőbe jelentkező szakmunkástanulók. A novella értelmezésére kértük őket.

²⁷ 163 fő, fiúk és lányok, budapestiek és vidékiek vegyesen, a Török Bálint Szakképző Intézet és Szakközépiskolából, az érdi Kós Károly Szakképző Iskola szakközépiskolás osztályából, a Radnóti Közgazdasági Szakközépiskolából és két szakközépiskolás kollégiumból. Mindhárom kérdésre válaszoltak.

A csoportra jellemző tipikus értelmezések: „Egyhangúan éli a saját kis jelentéktelen életét a szürke mindennapokban, ráadásul eléggé magányos. Senki sem figyel fel rá.”, „Egyoldalú és színtelen élete van.” Szemben a szakmunkástanulókkal, ebben a körben akadt jó néhány árnyalatokkal is rendelkező értelmezés: „Nagyon szomorú lehet, mert magányos és valami hiányzik neki.”, „Nincs elég gondolata, türelme. Meggyötört élete lehet, fásult vagy az élettől, hogy csak ennyire vitte, vagy az otthona miatt. Ha mindig hideget ebédel, akkor szegény lehet. Ha egyedül lakik, vagy özvegy, vagy elhagyta élete párja.”, „Unja az egészet, nem bírja tovább, hamarosan öngyilkos lesz.” És akadt egy-két eléggé eredeti is, ilyenek: „Amúgy egy társasági ember, csak ma éppen rossz passzban van. Egyedül él, a férje elhagyta, és most nem folyik tovább a megszokott mederben az élete.”

A *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre legtöbben /15/ azt válaszolják, hogy azért, mert őróla szól a történet. Az érdemi válaszok között a magányosságára hivatkozó a leggyakoribb /10/. Néhányan említik még szürke életét, elrettentő példáját, tovább azt, hogy munkája értékes, hogy fontos dokumentumokat készít, hogy kitartó, és még azt is, hogy ilyen a mai világ.

A tucatnyi árnyaltabb megfogalmazás között ilyenek szerepelnek: „Annak ellenére, hogy olyan szomorú és magányos élete van, mégis kitart, tovább él, és mindennap újra végigcsinálja ugyanazt.” „Szürke kisemberek ők. Külsőleg érdektelen, de van valami, amit nem lehet elvenni tőlük: a nevük. Talán ez az egyetlen kincsük. Majdnem azonosul a nevében szereplő farkassal, hisz ő is csak küzd a mindennapokért.”, „Mert a férje sem bírta ki az állandó pénzhajhászást, s otthagya őt.”

Többen leírják, hogy az életük is hasonlít Wolfné életéhez, hiszen ők is monotóniában élnek. Még a diszkóba járás is monoton. Őközlük is sokakat sem ismernek el. Körükben a tanár a főnök. Szüleik élete is hasonlít Wolfné mindennapjaihoz. Néhányan jellemzőnek tartják, hogy ebben az országban sokakat csak a személytelenebb vezetéknévükön szólítanak meg, így őket is néhány tanáruk.

Legtöbbjük szerint Örkény azért adta a *Trilla* címet a novellának, mert háromszor ismételi /20/. Néhányan az írógép hangjára, a nyomasztó, szomorú történet ellenpontozására, a novella egészének dallamosságára, a gondolatokkal való trillázásra tippelnek.

2.2.3. Állami gimnáziumba járók²⁸

Értelmezéseik nem árnyaltabbak a szakközépiskolásokénál. Legtöbben a monoton és lélekölő munkát végző robotolót /20/ és a magányos /20/, unalmas életű /17/ embert látják benne. Néhányan elfásultnak /10/ és sorsába beletörődőnek /7/ érzik. Alig-alig látnak benne valami pozitívumot és kevesen sajnálják. Tipikus értelmezéseik: „Monoton és egészségtelen életet folytat, nem változtat semmin, pedig nála lenne a választás joga.”, „Elveszettnek és elhagyott-nak érzi magát a nagyvilágban.”

Nevének megjegyzését közülük is azzal indokolják legtöbben, hogy őróla szól a történet /13/.

Munkája értékére, felvállalt sorsára, népe szolgálatára, nehéz helyzetében is helytállására, életéért való küzdelmére csak egy-egy válaszoló hivatkozik: „Mert Wolfné az állam felé, és ezáltal a népnek dolgozik.”, „Soha nem vágyott semmi érdekesre, elfogadta a rendeltetését, hogy rá ez az egyedüllét és egyhangú munka vár.”

Ami a címadást illeti, hasonló válaszokat kapunk tőlük, mint a szakközépiskolásoktól.

²⁸ 30 fő, a pécsi Széchenyi és a budapesti Fazekas Gimnáziumból, negyedikes fiúk és lányok vegyesen. Mindhárom kérdésre válaszoltak.

2.2.4. Katolikus gimnáziumba járók²⁹

Körükben a leggyakoribb értelmezés-elem a monoton életű, vegetáló, leépült, érzéketlen, élet-unt ember /77/. Ehhez kapcsolódik többeknél a magányosság /44/, a lélekölő munka /28/ és a munka rabja /17/ értelemezés-elem, valamint egy-egy esetben Wolfné emberségének, egyediségének, megbízhatóságának, közönyösségének, sorsa tragikumának, kiszolgáltatottságának, Isten számára fontosságának és sajnálatra méltóságának említése. Mindezek alapján valamivel empatikusabbnak, részvételjesebbnek bizonyultak, mint az állami gimnáziumba járók, amit a tipikus („Rabszolgasors, unalom, monotónia”, „Ez az élet tragikuma. Teljesen sivár, üres élete van, szürke átlagember, aki mindig is az marad, nem tud változtatni rajta.”) és az árnyaltabb értelmezések is („Csak a munkáját nézik, nem a személyiségét, ami elértéktelenedéséhez vezet.”, „Nem sok esemény történhetett életében. Szánalomra méltó a helyzete. Úgy tűnik, nem tud, vagy nem akar ezen változtatni. A saját érdekét nem tartja szem előtt, és lelkiismeretesen végzi munkáját”) igazolnak.

2.2.5. Katonai középiskolába járók³⁰

Akár a szakmunkástanulók körében, de még nagyobb arányban, a szürke, unalmas, monoton, sivár, üres élet a leggyakoribb (a csoport-tagok harmadánál egyetlen) értelmezés-elem /66/. Néhányuknál ehhez kapcsolódik még az elfásultság és kiségettség /20/, a magány /10/, az értelmetlen élet /10/, a változtatni képtelen közönyösség /10/, a vegetálás /10/. Nagyon ritka a pozitívumot is észrevező vagy megértést tanúsító értelmezés, mely Wolfné türelmét, szerénységét, szenvedését, szegénységét említené.

Ebben a körben ezek a tipikus értelmezések: „Befelé fordulás, szürke hétköznapi unalmas váltakozása, semmi sem kelti föl érdeklődését”, „Monoton sablon élet, magányos, valószínű beletörődött sorsába.”, „Egy ember a sok közül. Szürke, nincs életcélja, azt csinálja, amit a felettesei mondanak, teljesen aláveti magát mások akarátának. Nem akarja maga irányítani az életét, nem hiszi, hogy változtatni tud sorsán.”

2.3. Huszonéves főiskolások és egyetemisták

2.3.1. Mérnökhallgatók³¹

Akár a szakmunkástanulók és a katonai középiskolások között, körükben is a szürke, unalmas, monoton, sivár, üres élet szerepel az értelmezések többségében /38/. Mellette leggyakrabban nem csak a monoton munka, /15/, az elszemélytelenedés /10/, a vegetálás /10/, a magány /2/, a jelentéktelenség /20/ és a reménytelenség /10/, hanem a lét értelmetlensége /10/, a bürokratikus társadalom /10/, Wolfné értékessége /10/ és a személyében megtestesülő névtelen hős és megszentelt hétköznapi is /10/ előfordul.

A mérnökhallgatók tipikus értelmezései ilyenek: „Van egy idősödő, de legalábbis élete derekán lévő nő, aki a munkájának él. Házassága megszűnt, nem törődik magával, monoton munkát végez. Létezik, de már nem él.”, „A hiábavalóságról, értelmetlenségről, tehetetlenség-

²⁹ A budapesti Szent Margit Gimnázium negyedik diákjai, többségükben lányok. A novella értelmezésére kértük őket.

³⁰ 21 fő, a budapesti és a győri katonai középiskola harmadikos és negyedik diákjai. A novella értelmezésére kértük őket.

³¹ 21 fő, budapesti és vidéki egyetemre és főiskolákra járók, többségükben férfiak. A novella értelmezését kértük tőlük.

ről szól a közepszerűség és a névtelenség novellája.” Árnnyalt megfogalmazásaik között pedig ezek szerepelnek: „A világ szürke kis hőseire hívja fel a figyelmet, akik elvesztek a monoton hétköznapiakban.”, „A világ banális. Már annyira abszurdok a leghétköznapiabb dolgok is, hogy fel sem tűnik. Nincs élet semmiben. Minden csak megszokás, névtelen, arctalan. Vajon hányan tudják Wolfnéról, hogy mi a keresztnéve? Tudja valaki, hogy szeret-e reggelire lekváros pirítóst enni, hogy szereti-e a munkáját? Végül is, mi az élet? Csak megszokás? Ebből talán kitörhet, ha megtanulom nevét. Talán nem. Én nem szeretnék olyan lenni, mint ő.”

2.3.2. Óvóképzős hallgatók³²

A leendő óvónők elsősorban Wolfné monoton, lélekölő munkájával, /27/, egyhangú életével /10/, magányosságával /10/, jelentéktelenségével /10/ és azzal indokolják nevének megjegyzését, hogy személye helyébe munkája, teljesítménye lépett /10/, ám néhányan azzal is, hogy megbízható munkaező /15/, kitartó /10/, és azzal is, hogy elrettentő példa /10/. Egy-egy válaszban felbukkan még értelmes élete, kötelességtudata, helytállása. „Egy farkas is lehet bárány, áldozati.”, fogalmazza meg egyikük.

Az óvodapedagógus hallgatók címadásra is vállalkoztak. A „Hivatalnoknő”, „A gépírónő” és „A titkárnő”, „Az alkalmazott” és a „Monoton napok” mellett a következő a címek eléggé jól érzékeltetik az eddig bemutatott csoportokétól némiképpen eltérő megközelítéseiket: „Éljen Wolfné!”, „A példás dolgozó”, „Harmonikusan unalmas napok”, „Az élet.”

2.3.3. Tanítóképzős hallgatók³³

A leggyakoribb értelmezés-elem – akár az óvónők és két középiskolás csoport értelmezéseiben – körükben is a monoton munka /60/, ehhez leggyakrabban az unalmas élet /40/, az elszemélytelenedés /30/, a magányosság /35/, az igénytelenség /20/ és a kirekesztettség /15/ kapcsolódik. Közülük határozzák meg legtöbbször foglalkozását: adminisztrátor /25/, titkárnő /20/ gépírónő /15/, és családi helyzetét: özvegy /35/, elvált /25/. Értékességét sokkal kevesebben érzik körükben, mint a leendő óvónők között, empátiájuk pedig addig terjed ki, hogy szerintük azért kell megjegyezni nevét, hogy mi ne járjunk úgy, mint ő /35/, valamint azért, mert mi is kerülhetünk hasonló helyzetbe /25/.

A *Trilla* címet legtöbbször szerint is azért kapta a novella, mert háromszor ismétlődnek benne a dolgok /65/. Jóval kevesebben érzik úgy, hogy a cím az utána következő „tartalom” ellentéte. Egy valaki szerint pedig azért – tipikusan mai olvasat –, mert Wolfné örül, hogy van munkája.

2.3.4. Tanár szakos egyetemisták³⁴

Meglehetősen nagy volt azoknak az aránya, akik szerint ennek a novellának semmi értelme sincsen, továbbá azoké, akik nem értették. /18/. Az össze eddigi csoporttól eltérően kimagaslóan nagy arányban /75/ az elszemélytelenedés, elgépiesedés volt értelmezéseik központi vagy – az esetek felében – egyetlen eleme. Ehhez kapcsolódott a magányos élet /13/, az értelmetlen élet /10/, a reménytelenség /10/, valamint Wolfné azonosítása az átlagemberrel /9/ és a kisemberrel /9/.

³² 19 fő, a kecskeméti tanítóképző főiskola másodéves óvodapedagógus hallgatói. A *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre válaszoltak.

³³ 21 fő, két vidéki tanítóképző hallgatói. Mindhárom kérdésre válaszoltak.

³⁴ A Janus Pannonius Tudományegyetem bölcsészeti, természettudományi és művészeti karára járó tanárszakos hallgatói, férfiak és nők vegyesen, 83 fő értelmezte a novellát és 150 fő válaszolt a *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre.

A Miért kell Wolfné nevét megjegyezni? Kérdésre eléggé sokan /27/ nemmel válaszoltak, s ezt elsősorban azzal indokolták, hogy Wolfné jelentéktelen /9/, hogy csak átlagember /7/ és hogy gép /5/.

A pozitív válaszok leggyakoribb indoklása – amely kétségtelenül sajátos arculatot ad ennek a csoportnak az eddig bemutatottakéhoz képest – Wolfné egyedi mivolta, mással fel nem cserélhető személye /10/, ezenkívül még Wolfné ember volta /5/, akaratereje és kitartása /5/ és elrettentő példája /4/ szerepelt többeknél.

2.3.5. Katonatiszt növendékek³⁵

Meglehetősen nagy volt ebben a csoportban is azok aránya /23/, akik „Nem értem”-mel válaszoltak.

Mint jó néhány más csoportban, ebben a körben is a sivár, unalmas, üres élet volt a leggyakoribb értelmezés-elem (vagy maga az értelmezés) /39/. A második leggyakoribb, s erre a csoportra jellemző elem a technikai civilizáció embertelensége /21/. Ezeken kívül legalább két esetben felbukkant az elszemélytelenedés /15/, a magány /9/, a monoton munka /9/, Wolfné személy volta /9/, élete kilátástalansága /9/.

Reagálásaik nem kevésbé érzékenyek, mint a tanár szakos hallgatóké. A körükben tipikus értelmezések ilyenek: „Monotonság, belenyugvás a sorsba, elszürkülés, elszemélytelenedés. Halál.” „A mai kor embereire szinte kivétel nélkül ráillik ez a monoton élet, a nélkülözés.” Árnyaltabb értelmezéseik pedig így módon fogalmazódnak: „Mint egy jelenség. Elképzelendő egy poros XX. századi irodában Magyarországon, pengeéles vizsgálódó fény kíséretében.”, „A XX. század monotóniája, keveredve az átlagember szürkeségével. A halálig tartó ismeretlenség áldozatának állít emléket.”, „A XX. századi ember élete elveszik a monotónia, a globalizáció szürke mocsarában, miközben az individuum próbál kitörni, s egyéni lenni, de csak kicsinyes, gyenge próbálkozásokra telik erejéből.”

2.4. Középfokú végzettségűek

2.4.1. Kishivatalnokok

Wolfné társadalmi pozíciójához kétségtelenül a kishivatalnokok tartoznak. Nagyobb részük magasabb státusú, mint amilyennek Wolfné tűnik: előadók, egy részük egy vegyesvállalat dolgozója, akiknek egy része németül is beszél.³⁶

Ebben a körben csak a kérdezettek tizedrésze gondolja úgy, hogy nem kell Wolfné nevét megjegyezni, még hozzá azért, mert a „kolléga” sorsa tucatsors. Elrettentő példának is csak egy tartja közülük. Ezzel szemben hárman vannak /15/, akik szerint figyelni kell rá. Legtöbbjük szerint nem csak /25/ szürke, sivár élete /25/, monoton munkája /15/, magányossága /10/, hanem tevékenysége társadalmi fontossága miatt is figyelmet érdemel.

Az ügyintézők és adminisztrátorok körében ezek a tipikus értelmezések: „Sok ilyen kis Wolfné-típusú ember közreműködésével termel, üzemel a gyár, a vállalat, ők tartják fenn.”, „Bármennyire is egyhangú munka, nem munkanélküli”. Megfogalmazásaik között feltűnően nagyobb arányban szerepeltek árnyaltabbak, mint az eddigi – és részben náluk iskolázottabb – csoportokban: „Mert a szürkeség Wolfné árnyalatát különössé teszi. A wolftalanság is hangsúlyt nyer így.”, „Vegyük észre, figyeljünk rá, például arra, hogy szüksége van egy szöveg-

³⁵ 23 fő, a szolnoki repülős főiskola végzős növendékei. Férfiak. A novella értelmezését kértük tőlük.

³⁶ 20 fő, többségük nő; 14-en egy dunajvárosi vegyesvállalat dolgozója, 30-40 évesek, érettségizettek, s többségük németül beszél. A *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre válaszoltak.

szerkesztőre.” „Talán utoljára láttuk leírva a nevét. Holnap megkapja munkakönyvét, mert létszámfölötti.” „Úgy tüntetik föl, mintha nem végezne fontos munkát, csak egy jelentéktelen ember lenne, holott ő is valaki.” „Üvegbura alatt él. Mindent lát és hall, de nem érez semmit. Professzionista a lapok kitöltésében. Valahol belül talán még büszke is erre, ezzel mintegy megmagyarázza, hogy ennyi időt kibírt ennél a cégnél. Az írógépe már-már testvére. Jobban félti talán, mint a kollégákat. Ő ennél a gépnél lett az, ami: szorgalmas, pontos, érzelmeit és vágyait fegyelmezni és fékezni tudó nagy-nagy légüres tér.”

Címadásaik között is több az eredeti, mint az eddigi, címadásra felkért csoportokban: Körükben is előfordul „A gépíró”, a „Wolfné átlagos napja”, az „Elszigeteltség” és az „Egy a sok közül”, de csak ebben a körben fordul elő „Az elátkozott hivatal”, az „Élet: X. verzió”, a „Szürke kisegér”, az „Öngyilkosjelölt” és a „Túl a Wolf-áramon”.

2.4.2. Gyermekgondozási segélyen lévő „kismamák”³⁷

Közülük senki sem gondolja úgy, hogy nem kell Wolfné nevét megjegyezni. Ketten /13/ mint elrettentő példát tartják megjegyzésre érdemesnek. A jó néhány csoportra legjellemzőbb értelmezés-elem, a szürke, unalmas, monoton, sivár, üres élet /35/ mellett a Wolfné mi vagyunk, mi is Wolfné vagyunk /35/ értelmezés-elemek képezik e csoport Trilla-értelmezésének sajátosságát. Ebben a csoportban néhány esetben felbukkan a magányosság, s a gyerekeken kívül ők képzelik azt, hogy Wolfné művészi alkotómunkát végez.

A csoportra jellemző értelmezések azt tanúsítják, hogy az eddig bemutatott összes csoport közül – beleértve Wolfné hivatalnok „kollégáit” is – a „kismamák” azonosulnak leginkább a monoton életű Wolfnéval, olykor drámai erejű megfogalmazásban: „Unalmas. Állandóan ír. Unalmában csak írni tud. Egy anyukának is így telnek a napjai: egyformán.” „Mert ez az egyhangú robot az élet. Ma legtöbbször így élünk. Csináljuk egykedvűen a munkánkat, kilépni ebből a mókuserékből nem tudunk. Ehhez az egykedvűséghez társul a hajszoltság, ami embereket, kapcsolatokat, sorsokat tesz tönkre. Nem bírjuk tovább.” „Ülünk a padon reggeltől estig. És ez unalmas dolog.” „Mert mi mind hasonlóak vagyunk Wolfnéhoz: tisztába tesszük a babát, megetetjük, elaltatjuk, s az egész kezdődik előről.” „A kisember sorsa. Wolf = farkas. Lehet, hogy Wolfné néha üvölni tudna, vagy legalábbis szeretne. Bár lehet, hogy ebben az egyhangú világban még idáig sem jut.” „Elvált, talán még gyermeket sem szült. Ez persze nem meglepő, hiszen nem sok örömet adhat egy ilyen gyerek születés utáni szürke, monoton élet. Kevés házasság bír ki ilyen egyhangú kapcsolatot.”

Ugyanakkor az átlagosnál többen akadnak ebben a körben olyanok is, akik nehéznek, de értelmesnek tartják mind Wolfné életét, mind az övéhez hasonló sajátjukat: „Majd egyszer, pár év múlva a gyermeknevelés küzdelme, vagyis inkább alkotó léte célja mellé felsorakozik életemben újra a Wolfnéhoz hasonló írás-olvasás-munka-alkotás küzdelme is. A kettő együtt tesz teljessé engem. Vagy még többet akarok annál? Talán csak életem végén fogom megtudni, hogy megjegyzik-e a nevem. Vagy akkor sem.” „Mert ugyanúgy ember, mint én. Meg akarja csinálni, amit elkezdett: alkot, keresi az élete értelmét. Ha meghal, nem hal meg, ha sikerül megírnia, amit elkezdett. Mert akkor fennmarad utána valami, s neve: Wolfné. Mindenki alkotni vágyik”, „Ő a vállalatnál akar alkotni, ott teszi teljessé életét. Én, mint Wolfné most babát szültem. Életem wolfnés élet. A baba az alkotásom, akiben tovább élhetek. Úgy küzdök, mint a novella szereplője azért, hogy alkotásom befejeződhessék. Trilla ez, hiszen nem szomorú, nem értelmetlen, semmiről sem szóló küzdelem, hanem mint egy zenemű, tudatos, megkomponált, vidám dallam.”

³⁷ 17 fő, egy kismama klub tagjai, valamennyien párkapcsolatban élnek, többségük középfokú végzettségű. A *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre válaszoltak.

2.5. Diplomások

2.5.1. Nem humán diplomások³⁸

Mint a csoportok többségében, ebben a körben a monoton munka /37/ és a monoton élet /37/ a leggyakrabban előforduló értelmezés-elemek. Ezekhez kapcsolódik többükénél a magányosság /18/, az elszemélytelenedés /15/, a személy helyébe lépő munkatevékenység /12/ és az elfásultság /10/.

A tipikus értelmezéseken („Monoton, elgépesedett, szürke, örömtelen, feladat-centrikus emberi sors”, „Az egyhangúság nem csak munkájára, hanem magánéletére is jellemző. Még annyit sem tesz meg magáért, hogy meleg ebédet egyen.”, „Ideális munkaerő, aki precíz, nem zavarja munkája monotóniája, mindig elvégzi feladatát. Hűséges, lehet rá számítani. Sosem vonja el munkájától sem a család, sem egyéb dolog, mindig rendelkezésre áll. Nincsenek felesleges igényei. Talán beteg sem volt soha.”) kívül szép számmal akadnak árnyalt és eredeti értelmezések is: „Frusztrált titkárnő, aki fogyókúrába kezd”, „Az egyedül élő, filléreket kereső ember lapos gondolatai közt csak idejének kitöltésére törekszik, nem a hatékony munkára. Az időtöltést becsületesen teszi nyugdíjig, ez már nem sok idő, de a munkahelyét meg kell őriznie.”, „Egyhangú életet él, parancsra teljesít, nem alkot. Kiváló munkatárs. Otthon ugyanúgy robotszerűen teljesít. Sokáig türelmes, de ha kibillentik ebből az egyensúlyból, nagyot robban.”, „A novella egy képmutató felkapaszkodott libáról szól. Képes húsz éven át napi fél órát imitálni a munkát, hogy felvehesse lila kosztümjét, bundácskáját, hogy fontosnak lássák és megtarthassa a vállalatot, amit ügyeskedve szerzett meg korán elhantolt férje mellett.”, „Bár élete rettentően unalmas, a maga szintjén mégis boldog, mert azt hiszi, az ő íróasztalánál ő fontos ember, több az átlagnál, ért mindahhoz, ami körülötte történik. Az érdekes dolgok szerencsére nem zökkentik ki, mert a változásokkal nem tudna mit kezdeni.”

Elég sokan akadnak ebben a körben, akik szerint nem kell megjegyezni Wolfné nevét /19/, mert jelentéktelen, mert élete kilátástalan és tucatsors, mert kiégett. („Nem kell megjegyezni. Nincs miért. Sok ilyen Wolfné van, akiknek neve nem harmonizál viselőjével, mert semmi harciasság, küzdeni tudás sem jellemzi őt.”)

Megjegyezni legtöbbjük szerint azért kell, mert elrettentő példa /9/, mert élete egyhangú /6/, mert magányos farkas /6/ és mert egyedi személy /6/. „Főszereplő, mellékszereplő és statiszta egyszerre”, „Magányos farkas”, „Az ilyen emberek egyformáknak tűnnek, pedig ők is egyéniségek, gondolatokkal, érzelmekkel, problémákkal” – ilyenek az ebben a csoportban tipikus érvelések. Akadnak árnyaltabbak is: „Mindannyiunk élete bizonyos rendszer szerint ismétlődik. Szerencsések vagyunk, ha ebbe a ritmusos ismétlődésbe színt, életet tudunk becsempészni. A szerző kissé groteszk módon hívja föl a figyelmet arra, hogy életünket nagy É-vel éljük.”

A *Trilla* címet a háromszori ismétlések mellett /15/ legtöbbször a tartalommal való ellenpontosítással /25/, továbbá – ezek már csoport-specifikumok – az elfásulásra utaló ironikus gesztussal /15/ és Wolfné boldogságával /8/ magyarázzák.

³⁸ 21-50 éves férfiak és nők, orvosok, közgazdászok, mérnökök, informatikusok, jogászok. 43 fő (férfiak és nők vegyesen) értelmezte a novellát, 35 fő válaszolt a *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre is, s ugyanennyien magyarázták a címadást.

2.5.2. Pedagógusok³⁹

Értelmezéseik csak annyiban térnek el az átlagostól, hogy a monoton munka /29/ és a monoton élet /24/ mellett azonos súllyal szerepel az elszemélytelenedés, elgépiesedés is /29/. Ezekhez többek esetében kapcsolódik a magány /19/, a kisemberség /9/, az elfásultság /5/, a közönysőség /5/.

A csoportra jellemző tipikus értelmezések ilyenek: „Ő maga az írógép.”, „Az írógépbe, a vállalatba kapaszkodik az ember ősi kapaszkodási ösztönétől vezérelve.”, „Megbízható, pontos, élete a munka körül zajlik.” Ebben a körben eléggé kevés az árnyalt és egyedi értelmezés: „Ideges, rosszkedvű, gyomorbántalmakkal küzdő, szétszórt dolgozó.”, „Egy adminisztrátor, aki személytelen az apparátusban, de az egyhangú munkát végzők is színes személyiségek.”

A pedagógusok 11 %-a úgy véli, nem kell Wolfné nevét megjegyezni, mert jelentéktelen, mert sorsa tucatsors, mert géppé vált, mert ilyen a világ. Nevének megjegyzése mellett legtöbben azzal érvelnek, hogy Wolfné sorsa sokaké /10/, hogy mással fel nem cserélhető személy /8/, hogy munkája fontos, a társadalom alapja /8/, mert elrettentő példa /6/.

Az érvek között is eléggé ritka az árnyalt megfogalmazás. Egyik fajtája Wolfné labilis lelkiállapotából fakadó veszélyességére utal: „A név beszédes, az ilyen személyiség, mert sok benne az elfojtás, veszélyessé is válhat”, „Előbb-utóbb harapni fog: egy másik Wolfnéba”. Másik fajtája optimista kicsengésű: „Wolfné nevének hangsúlyozása egy reményteljes indulásra is utalhat”.

A *Trilla* címet legtöbben ebben a csoportban is az ismétlődésekkel /32/ magyarázzák. Ezenkívül többen még az írógép hangjával /7/, a szöveg dallamosságával /6/ és a tartalommal való ellentéttel /7/.

2.5.3. Filozófusok⁴⁰

Értelmezéseik az átlagosnál több eleműek. A monoton munka mellett /50/ az elgépiesedett lét /50/, a magányosság /38/, a megbízhatóság /37/, az egyhangú élet /25/, a kilátástalanság /25/, a kirekesztettség /25/ a kizsákmányoltság /25/ és az istenképmátság /25/ a leggyakoribb elemek.

Ebben a körben a legtöbb értelmezés árnyalt és eredeti: „Az inautentikus tömeglét művészi kifejezése. Egydimenziós ember, aki teszi a dolgát. Egyedi volta csupán nevében. A nevezetes névtelenség egy formája.”, „A vállalat és az írógép tartozékává vált. Már neve sincs. Valaha férje, családja volt, de régóta magányosan él. Ezen változtatni sem akar. Elveszítette önmagát, keserűen magába zárkózott. Azért kell nevét megjegyezni, mert még köztünk van. Lehet, hogy még csak hetven éves, minimálnyugdíjból tengődik.”, „A lélekölő tevékenység sivársága. Magányos ember kilátástalanul, szürke élet. Élete sok emberéhez hasonló, de minden látszat ellenére ebben a lélekölő világban is mással fel nem cserélhető személyiségek élnek.”, „A posztmodern ember egzisztenciájának problémája. A kilátástalan elhagyatottság, kirekesztettség, embertárs és isten nélkül, a monoton ismétlődés. Persze, nem feledjük őt, nehogy a magány homályába hulljon.”

³⁹ Többségük a Pécsi Tudományegyetem posztgraduális pedagógia szakosai, főiskolai végzettségűek, az ország minden részéről, zömmel általános iskolákból, háromnegyed részben nők. 191-en értelmezték a novellát, 139-en a *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre is válaszoltak, 111-en pedig a címadást is magyarázták.

⁴⁰ 8 fő, hét férfi, egy nő. A novella értelmezésére kértük őket.

2.5.4. Pszichológusok⁴¹

Legtöbbjük értelmezésében – akár a filozófusok körében – az elszemélytelenedett és elgépesedett létezés /30/ szerepel. Ezenkívül még az unalmas munka /23/, az unalmas élet /23/ és a magány /23/ fordul elő gyakrabban.

A pszichológus-értelmezések többsége eléggé árnyalt, a pszichológiai redukció eléggé ritka. Korántsem csupán lélektani, hanem többeknél filozófiai és etikai felhangokkal is jellemezhető elemzésekkel találkozhatunk: „A csontig ható monotonitás, a beletörődött tehetetlenség. Segítségért kiált, a három bekezdés kísérteties egyformasága fenyegető változást (agresszió mások felé, önpusztítás) sejtet. Kemény, lélekig ható utolsó figyelmeztetés: ne hagyjuk embertársainkat tönkremenni.”, „Ez a novella nem szól másról, mint életünk szépítéséről. A trillák azonban csak akkor hatásosak, ha diszkréten szerepelnek. Ha túl sok a trilla, már csak szerepeink fognak mozgatni minket.”, „A novella a hajdan létezett euroszubjektum szétesését, végét jelképezi. Viszont sokáig fennmarad ez a létezési mód, mert a monotonia konzervál. Wolfné schizophren, de nem a fogalom klinikai értelmében. Környezete éppen ezért nem minősíti elmebetegnek, részben mert nincs környezete, részben mert autizmusa konform világának kiürültségével Wolfné nem szenved, csak vegetál, de erről sem tud.”, „Wolfné sablon, tevékenysége a lehető legszabályosabb rutin. A »jegyezzük meg« kontrasztot képez Wolfné hétköznapiságával, s összefogja a filozófiai tartalmakat: a lét hősiességét, önmagunkat tagadjuk meg, ha képtelenek vagyunk felismerni Wolfné létezését.”

2.5.5. Szociológusok⁴²

Mint a csoportok többségében, a szociológusok körében is a monoton, sivár élet a leggyakoribb értelmezés-elem /53/. Ezt követik gyakorisági sorrendben a magány /40/, az elszemélytelenedés /27/, a monoton munka /27/, Wolfné ember-mivolta /20/, özvegyi /20/ és elvált státusa /20/, sorsába beletörődése /20/. A legjellemzőbb csoport-sajátosság Wolfné sorsának a társadalom patológus működésével való magyarázata /33/. Azt is érdemes megemlíteni, hogy ebben a csoportban ketten is úgy vélik, hogy Wolf Auschwitzban pusztult el.

Miként a pszichológusok értelmezései, a szociológusoké is kellőképpen árnyaltak, nem jellemző rájuk a szociológizáló redukció, sokkal inkább az empátia: „Segíthetetlenül boldogtalan. Monoton kulimunkája csak felhám. Konok monotoníája tüntetés: ilyenek vagytok! Elhagyatottak. Így hagyottak: Wolf, munkatársaim, az egész világ. Munkamódja, egész életvitele folyamatos lelassított öngyilkosság. Ám az, hogy már huszadik éve nem kivitelezte teljesen az öngyilkosságot: szekularizált kegyelemre-, megváltásra-várás is lehet.”, „Állandóan diktálnak neki. Senki sem veszi észre, csak egy író, s trilla lesz az egyhangúságból.”, „A novella maga az emberi élet. Képtelen változtatni életén, de lehet, hogy nem is akar. De remény van arra, hogy esetleg a régi Wolf visszatér hozzá, és a semmiből valami lesz, lehet.”, „Nincs saját neve, arca. Életét önként redukálja. Le akarja élni az életet, lehetőleg konfliktusok nélkül, s így válik érzelme- és gondolat nélküli bürokratává. Sok van belőlük.”, „Az élet monoton, Wolfné egy gép, de a jól teljesítő »embergépeket« meg kell becsülni. Kevéssel is beéri, fő erénye a takarékoság. Árucikk, egyszer használatos fogyóeszköz. Mégis meg kell jegyezni a nevét, mert a természet örök körforgásában táplálja a nála értékesebb lényeket.”, „Rabság ez a munka vagy menedék? Nevének zsolozsmázásával kimenekíthetjük és magunkat is.”

⁴¹ 13 fő, férfiak és nők vegyesen. A novella értelmezésére kértük őket.

⁴² 15 fő, férfiak és nők vegyesen. A novella értelmezésére kértük őket.

2.5.6. Vallástudósok⁴³

A Középeurópai Egyetem nyári vallástudományi kurzusán résztvevő, orosz, ukrán, moldáviai, lengyel, horvát, litván, észt, szlovén, mongol, üzbég, kirgiz egyetemeken és kutatóintézetekben vallástudománnyal foglalkozó 20-40 éves tudósok és oktatók a novella angol nyelvű változatát olvasták el, s angol nyelven fogalmazták meg értelmezésüket.

A leggyakoribb értelmezés-elem ebben a körben is a szürke, unalmas, monoton, sivár, üres élet /33/. Ehhez kapcsolódik többeknél a magány /17/, az elszemélytelenedés /13/, a kiégettség /8/, a rossz idegállapot /8/, a kilátástalanság /8/ és a szamszára⁴⁴ (a körforgás) /8/. Kettőjük szerint ez a szöveg ima (zsolozsma, mantra): „Olyan, mint egy archaikus ima. Egy kishivatalnok céltalan élete, mely arra készlet minket, hogy másképpen éljünk.”, „Olyan, mint egy mantra, különben pedig valóságos élete a mindennapok katonájának”. Mindkét értelmezés eléggé jellegzetes ebben a körben, miként ez is: „Teljes társadalmi determináció, kilátástalanság, teljes szamszára.”

2.5.7. Képzőművészek⁴⁵

Értelmezéseik többsége – olyanoké, akik nem tartják magukat a szavak emberének – igen rövid, általában egyelemű, tömör megfogalmazás. Többen rajzot (vagy azt is) mellékeltek.

Értelmezéseikben a leggyakoribb elemek a következők voltak: elgépiesedett lét /20/, magányosság /13/ és a csoportra jellemző elem: még az alkotó ember élete is ilyen /13/.

Értelmezéseik nagyobb része frappírozó, eredetieskedő vagy éppen eredeti: „Recepteket ír”, „Mezítelenre vetkőzik, és kirohan az utcára.”, „Azt álmodja, hogy él.”, „Építi a templomot.”, „»Kincs« a lótuszvirághoz.”, „Kávét iszom és képet csinállok, kávét iszom és képet csinállok, kávét iszom és képet csinállok.”, „Előveszem a tollat, vélekedek és írok, kávét iszom és rágyújtok, nem lakom egyedül, X.Y-nak hívnak.”

2.6 Vallási csoportok

2.6.1. Fiatal katolikus klerikusok⁴⁶

Az összes eddigi csoporttól eltérően ebben a körben a következő értelmezés-elemek a leggyakoribbak: Wolfné személy, szuverén egyéniség /24/, sorsa sokaké /18/, munkája értékes /18/, embertelen társadalom áldozata /14/, elgépiesedett lét /14/, Wolfné mi vagyunk /12/. Ebben a körben Wolfné ember, érték és áldozat.

A „nyomorító egyhangúság”-típusú értelmezéseken kívül a fiatal katolikus klerikusok nagyobbik felének értelmezései árnyaltak és eredetiek: „A munka sikeresen magába olvasztotta a magánéletet. Ezért nem fogjuk megjegyezni, és ezért vésődik belénk.”, „A novella befejezése segélykiáltás: S.O.S.-jel. Többről van szó, mint az első három sorban kifejezett robotmunka embertelenségéről. A mű arról a megrendültségről tanúskodik, ami akkor keletkezik az emberben, amikor ráébred az emberi egzisztencia otthontalanságára.”, „Minden lakótelepi

⁴³ 24 fő, férfiak és nők vegyesen. A novella értelmezését kértük tőlük.

⁴⁴ A hinduizmusban és a buddhizmusban.

⁴⁵ 15 fő, a gyermeki alkotóházhoz tartozó képzőművészek, férfiak és nők vegyesen.

⁴⁶ 34 fő, 20-35 éves pap- és szerzetesnövendékek, valamint frissen felszentelt papok és fogadalmat tett szerzetesek. Háromnegyed részük férfi. A novella értelmezését kértük tőlük.

ablak mögött valami egészen egyedülálló és fontos, nevesített dolog játszódik le.” „Az unalom és a várakozás monotonája. Amikor hazamegy, totális magányában feldúltan járkálva vár valakit: Wolfot.” „Egyhangúság mellé magányosság társul, nemtörődömség, önmagával szemben. Mi lehet a keresztneve? Sajnálatos élet. Vagy inkább szomorú-dühítő. Talán mégis lehet boldog, hiszen »Mély titok az ember, örvénylő titok a szíve«”, „Dolgozik. Ugyanazt. Dolgozik. Dolgozik. Ugyanazt. Dolgozik. Él. Létezik. Ember. Ember. Ember.”

2.6.2. Református lelkészhallgatók⁴⁷

A református lelkésznek készülők értelmezései jóval közelebb állnak az „átlagolvasóéhoz”, mint a fiatal katolikus klerikusoké, ugyanis az elgépiesedett létezés /52/ mellett a monoton munka /41/ és a monoton élet /52/ a leggyakoribb értelmezés-elemek körükben, amelyek mellett még felbukkan a pótolhatatlan személy /23/, a magány /17/, a jelentéktelenség /12/, a beszűkültség /12/ és a kisemberség. Bár körükben nagyobb a nők aránya, mint a katolikus klerikusok körében, értelmezéseik kevésbé empatikusak, kevésbé érzékenyek Wolfné értékeire, erőteljesebben reagálnak sorsa tragikumára.

Ebben a körben ezek a csoportra jellemző értelmezések: „A hétköznapi szürke egyhangúsága. Az ember mindennap végzi feladatát, mely végül már tartalmát veszített rutinná válik. Wolfné pedig nem más, mint az elvált, dolgozó asszony megismerésének a XX századi elidegenedett társadalomban”, „A szürke kisember, aki programszerűen végzi monoton munkáját. Ez beszűkíti, magányossá teszi. Egyetlen életcélja az lesz, hogy mindennap elvégezze a számára kiszabott munkát. Azzal, hogy az író megnevezi a nevét, azt kiáltja bele a világba, hogy ő személyiség, egyén, aki nem egy a sok közül, hanem olyan ember, akiből nincs több ezen a földön. Minden ember érték, még a hétköznapi monoton munkát végzőt is emberszámba kell venni.” „A lét elviselhetetlen szörnyősége.” „Az emberi élet a mindenséghez mérve kicsiség, a hétköznapi monotonitásban létezik. Ezen azonban mégiscsak átüt a személyiség, az egyszerség csodája: Wolfné sorsa.”

2.6.3. Idősebb lelkészek⁴⁸

Értelmezéseik a fiatal katolikus klerikusokéra emlékeztetnek leginkább, aminek egyik oka az lehet, hogy kétharmad részük katolikus pap. Valamennyi értelmezés több-elemű, többségük árnyalt, a leggyakoribb elemeik a következők: Munkája szakmailag és társadalmilag értékes /42/, Wolfné ember /21/, elgépiesedett létezés /21/, monoton élet /21/, magány /21/, létölő modernitás /14/, sokak sorsa /14/, monoton munka /14/.

A csoportra jellemző értelmezések: „Fontos a munkájuk, de nem kapnak erkölcsi és anyagi elismerést. Jelentőségüket csak hiányukban vennék észre. Sok ilyen ember van. Egyre gyorsuló világunkban növekszik az elmagányosodás. A munka gyümölcse a közösség-építés lenne, de az ember helyére munkája lépett.” „Miként a madárdalt nem tartjuk nyilván az értékek között, az eredményes emberek kéz-alá-dolgozóit sem tartjuk nyilván az értékteremtő emberek között, pedig az ilyen megbízható és szorgalmas emberek derűssé és széppé teszik az életet.” Az értelmezések fele erősen árnyalt és eredeti értelmezés: „Valami szomorú, melan-
kolikus és egyhangú életnek az ábrázolása, ahol a dolgok monotonitása adja meg az élet, a lét lüktetését.” „Lillás, színes szárnyalás helyett unalom. Csúnya az élet. Bűn a trillás, lenyűgözően szép élet elcsúfítása.” „Ő az alapritmus, a mindenkor többség szimbóluma. Önfeláldozó

⁴⁷ 17 fő, a debreceni református főiskola és a budapesti református egyetem végzős lelkészhallgatói, férfiak és nők vegyesen. A novella értelmezését kértük tőlük.

⁴⁸ 14 fő, 40-60 éves katolikus, református és evangélikus lelkészek, valamennyien férfiak. A novella értelmezésére kértük őket.

munkájával egy lenyűgöző világot emel, aminek álmaiban még részese lehet.” „A humánus segélykiáltása. Egyhangú munka, de szolgálat. Ez a név személy követe, védett név. Isten ilyen hangsúlyozottan szólítja meg az embert.”

2.6.4. A „dunaföldvári szekta” néven ismert Keresztények közösség⁴⁹

A csoportban meglehetősen eltérő értelmezések fordulnak elő. A többség értékes, fontos, ki-tartó embernek /37/ tartja Wolfnét, akire figyelni kell /15/, egy kisebbség jelentéktelennek tartja /13/, a többiek pedig egyhangú munkát végző /11/, egyhangú életet élő /15/, elgépiesedett lénynek /15/.

Így aztán jellegzetes értelmezés ebben a körben a „Tizenkettő egy tucat, s az ilyeneket nem szokásunk megjegyezni” is, az „Elszemélytelenedett, szürke, monoton világ és élet.” is, valamint a „Nem csak a különleges életpálya értékes. Minden ember, aki elvégzi feladatát, hasznos a társadalom és közvetlen környezet számára.”, és az eredeti értelmezésnek tekinthetők: „Az egyhangúság, monotonitás, közepszerűség látszik Wolfné életében. Ugyanakkor kitartása is, ami értékelendő. De isten nélkül elég sivár, örömtelen, célnélküli élet.”

2.6.4. Doboló sámán csoport⁵⁰

Azon csoportok egyike, amelyeknek tagjai többsége – két tagtól eltekintve, akik elrettentő példát látnak benne – értéket lát Wolfnéban és rokonszenvet érez iránta. Értelmezéseiket a következő elemek uralják: együttérzés és figyelem /17/, mi is Wolfné vagyunk /11/, Wolfné egyedi személy /7/, munkája társadalmilag értékes /7/.

Az ő jellegzetes érveléseik: „Ő az a hangya, akire a társadalom épül, ejtsünk könnyet érte.”, „Meg kell jegyeztem, hogy meg tudjam szólítani.”, „Ha netán ilyen helyzetbe kerülsz, jusson eszedbe a mantra: Wolfné ember.”, „Most ő Popriscsin, az apró lény, akiben – mint minden-kiben – Isten lakik.”, „Wolfné = tükör.”, „Van remény, hogy megváltozzon.”, „Egyszeri, pótolhatatlan.”

2.6.5. Krisna-hívők⁵¹

Elégé sokan /17/ nem tudtak mit kezdeni ezzel az „értelmetlen”, „nehéz”, „furcsa” szöveggel.

Körükben volt a legmagasabb azoknak az aránya, akik szerint nem kell Wolfné nevét megjegyezni /26/. Elsősorban azért nem, mert jelentéktelen /8/, mert gépies lény /5/, mert anyag-elvű /3/, mert boldogtalan /2/. Akik megjegyzésre érdemesnek tartják, elsősorban azért teszik, mert elrettentő példa /8/ és mert értelmetlen élete /9/ tanulságul szolgál, mert vétkes sorsában /5/. Nagyon kevesen vannak körükben, akik valamiféle értéket látnak benne, vagy akik megszánnák. A zömében frissen megtért krisnások közül Wolfnét sokan előző, bűnös életükkel vagy a bűnös világgal azonosítják. Inkább bűnösnek, mint áldozatnak tartva nem kevesen ítél-keznek fölötte, s elmarasztalják. Az avatottak jóval szigorúbbak és ítélkezőbbek, pozitívumait az avatás előtti és a házások inkább látják.

⁴⁹ 19 fő, kétharmaduk középfokú, a többi felsőfokú végzettségű, kétharmad részben férfiak. A novella értelmezésére kértük őket.

⁵⁰ 27 fő, a Somogyi István vezette doboló sámán csoport tagjai, 15 nő, 12 férfi, átlagéletkor 35 év, 75 % felsőfokú végzettségű, 75 % budapesti. A *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre válaszoltak.

⁵¹ 126 fő, 40 avatás előtti, 28 avatott, 14 házasság, 31 szerzetes, férfiak és nők vegyesen. A *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre válaszoltak.

2.7. „Hivatásos olvasók”

2.7.1. Irodalom szakos főiskolások és egyetemisták⁵²

Az értelmezések túlnyomó részében szerepel a szürke, unalmas, monoton, sivár élet /77/. Gyakori elem még az elgépiesedett létezés /38/. Ezekhez kapcsolódik még a magány /19/, a monoton munka /15/, a jelentéktelenség /15/, a kiégettség /12/, az értelmetlen élet /12/, az elrettentő példa /12/, a sokak sorsa /8/, a kilátástalanság /8/ és a szenvedés /8/. Feltűnően hiányzik Wolfné értékeinek felismerése és ritkán fordul elő a részvét. Ebben a körben ilyenek a tipikus értelmezések: „Belefásultság, monotonitás”, „A szabadságát, boldogságát, esélyeit vesztett ember-mivoltától megfosztott életérzés tükre.”, „Mindannyiunkat fenyeget a »Wolfné-veszély«.” Értelmezéseik nem különböznek lényegesen. Feltűnően hiányoznak az árnyalt és az eredeti értelmezések, amelyek jó néhány „laikus olvasó” csoportban eléggé gyakoriak.

A neve megjegyzésének indokolásában már felbukkan egyedisége és a részvét is: „A 20. század futószalagon termelt társadalmának világa, ahol az ember jól kiépített gépezet csavarja, mely pótolható. Nevének megjegyzése közelebb visz hozzá, megragad emlékezetünkben, úgy-ahogy megszűnik az elidegenedése.”, „Nem csak a hősokeket kell megismernünk. Lehet, hogy ugyanolyan fontosak, ha nem fontosabbak azok az emberek, akik tudják vállalni, illetőleg vállalniuk kell az élet monotonitását”.

2.7.2. Magyar irodalom szakos középiskolai tanárok⁵³

Ebben a körben a leggyakoribb értelmezés-elemek az elgépiesedett létezés / 42/, a lélekölő, monoton munka /29/, a monoton, üres élet /29/, a vegetálás /29/, a magány /21/, az értelmetlen élet /15/, a lét értelmetlensége /15/, a pótolhatatlan személy /15/, a technikai civilizáció embertelensége /15/, a munkahelyi kizsákmányolás /15/. A magyar tanárok értelmezései valamivel összetettebbek, árnyaltabbak, mint a tanári pályára készülőkéi, ám igazán eredeti nemigen akad közöttük: „Magányos farkas szürke, monoton hétköznapijai.”, „Unalmasan, közönyösen végzett munka unalmassá, szürkév, közömbössé teszi életét, s aki így él, nem is él igazán. Életében nincsen semmi érdekes és értelmes.”, „A lét értelmetlenségéről szól. A magányról, a kiszolgáltatottságról, a szürkeségről. Az átlagember kis csavar a nagy gépezetben, amit Életnek nevezünk. Működés közben elkopik, elhasználódik. Wolfné életét a munka tölti be, az a munka, amiben nem leli örömet. Lassan-lassan észrevétlenül elveszíti mindazt, amiért érdemes élni: nincsenek szerettei, elidegenedik önmagától is.”, „Az egyformaságában is különböző – és persze különbözőségében is egyforma – ember életének ironiájáról szól. Azért kell megjegyeznünk Wolfné nevét, amiért nincs mit megjegyeznünk. Hisz természetesen Wolfné magunk vagyunk, vagyis mindannyian Wolfnék vagyunk.”

2.7.3. Irodalmárok⁵⁴

Az átlagosnál nagyobb számú elemet tartalmazó értelmezéseik leggyakoribb eleme – mint jó néhány csoportban – a lélekölő munka /41/. A gyakoriságban ezt követő elemek adják a „leg-hivatásosabb olvasók” értelmezéseinek sajátos arculatát: az ontológiai jellegű, a lét és létezés kapcsolatára utaló elemek /41/, a magány /41/, Wolfné sorsa sokaké /36/, elgépiesedett létezés /36/, Wolfné a patológiusan működő társadalom áldozata /24/, Wolfné ismeretlen hős /24/.

⁵² 26 fő vállalkozott értelmezésre, 11 fő a szombathelyi főiskoláról, 15 fő különböző egyetemokről, férfiak és nők vegyesen. A *Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?* kérdésre 13-an válaszoltak, közülük 11-en főiskolások.

⁵³ 14 fő, többségük nő. A novella értelmezését kértük tőlük.

⁵⁴ 17 fő, irodalomtudósok, kritikusok, kétharmad részben férfiak.

monoton, üres élet /18/, megbízható munkaerő /18/, kisemberség /18/. Jól érzékelhető a filozófiai elemek átlagosnál jóval nagyobb, a filozófusok értelmezéseiben tapasztalhatónál is nagyobb aránya.

Az irodalmárok döntő többségének értelmezése több elemű, árnyalt és szép számmal akad köztük eredeti: „Tiltakozás a személytelenség és az idegenség ellen. Ha emlékezünk, nem tűnik nyomtalanul a semmiségbe. A mindennapiság és a közönségesség hatásával együtt is felsejlik a lét rejtett tragédiája.”, „Tevékenysége lényege az, hogy ne okozzon fennakadást fontosabb dolgokban. Lényéhez hozzátartozik a trilla-könnyedség is, mely éppoly idegesítő, mint az a lázadásmentes precizitás. Azért kell nevét megjegyezni, mert a novella olyan, mint a gyászjelentés. Kérdés, hogy az arcot fel tudjuk-e idézni?”, „Elszürkült kisember, a mindennapok monotonijának áldozata. Ha a nevét megjegyezzük, az egyfajta értelmet vihet a létezésébe. De ez a név is munkahelyi név, férje neve, nem árul el róla semmit.”, „Mások szemében szürke kisember, de Ember, Isten teremtménye. Én vagyok, mi vagyunk.”, „Wolfné? Aki kényszeresen gépel bennem, aki teret enged a megszólalásnak: személytelen, a mítoszon átütő mitológia. Aki nem »költő«, hanem közvetíti a szöveget. Az, aki a szöveg mögött, a szövegen túl van.”

2.8. Az „átlagolvasó” és a rendhagyó csoportok

A fiktív „átlagolvasó” értelmezésétől az egyes csoportok értelmezései két módon térhetnek el: 1) az „átlagolvasóra” leginkább jellemző domináns értelmezés-elemeknek (a monoton munka, a monoton élet, a magányosság és az elgépiesedés) az átlagostól jelentős mértékben eltérő (nagyobb vagy kisebb) aránya⁵⁵, 2) az „átlagolvasóra” nem, vagy alig jellemző (5 % alatti) értelmezés-elemek jóval nagyobb aránya.⁵⁶

	<u>A novella értelmezése</u> a domináns és a csoportra jellemző értelmezés-elemek	<u>Válasz a Miért kell Wolfné nevét</u> <u>megjegyezni? kérdésre</u> domináns és a csoportra jellemző értelmezés-elemek
általános iskolások		
negyedikes tanulók	magányosság, özvegy, titkárnő, író, sokat dolgozik MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA, ELGÉPIESÉDÉS, MAGÁNYOSSÁG	őróla szól a történet, furcsa neve van, magányosság, MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA, ELGÉPIESÉDÉS
nyolcadikos tanulók (falusiak)		húsz évi munka, őróla szól a történet, író szeretne lenni, MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA, ELGÉPIESÉDÉS, MAGÁNYOSSÁG
középiskolások		
szakmunkástanulók	monoton élet, elgépiesedés, monoton munka, beletörődik sorsába, jelentéktelen, elrettentő példa, MAGÁNYOSSÁG	
szakközépiskolások	monoton munka, monoton élet, magányosság, elgépiesedés, értelmetlen élet, özvegy, vegetálás, kiégettség, sajnálatra méltó	monoton élet, magányosság, munkája értékes, kitartó, nem akar változtatni, elrettentő példa tipikus, húsz évi munka, MONOTON ÉLET, MAGÁNYOSSÁG

⁵⁵ A nagyobb arány normál betűtípussal, a kisebbet KISKAPITÁLISSEL jeleztem.

⁵⁶ Ezeket *kurzívval* jeleztem.

katonai középiskolába járó diákok	monoton élet, kiégettség, beletörődik sorsába, magányosság, <i>értelmetlen élet</i> , vegetálás, MONOTON ÉLET, MAGÁNYOSSÁG	
gimnazisták	monoton munka, monotón élet, elgépiesedés, nem akar változtatni, <i>elfásultság</i>	<i>óróla szól a történet</i> , elgépiesedés, MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA, MAGÁNYOSSÁG
katolikus gimnazisták	vegetálás, monotón élet, magányosság, monotón munka, elgépiesedés, beletörődik sorsába, <i>megbízható, nem tud változtatni</i>	
huszonéves tanulók és diplomások		
végzős repülő katonatiszt növendékek	monoton élet, <i>a technikai civilizáció ember-telensége</i> , elgépiesedés, monotón munka, <i>kilátástalanság</i> , egyediség, MAGÁNYOSSÁG	
mérnökhallgatók és fiatal mérnökök	monoton élet, monotón munka, elgépiesedés, vegetálás, magányosság, jelentéktelenség, <i>reménytelenség, ismeretlen hős, bürokratikus társadalom</i>	
óvóképzős hallgatók		monoton munka, elgépiesedés, magányosság, <i>megbízható</i> , senkinek sem fontos, elrettentő példa, MONOTON ÉLET
tanítóképzős hallgatók	monoton munka, monotón élet, magányosság, elgépiesedés, <i>özvegy, elvált, igénytelen, titkárnő, adminisztrátor, közönyös</i> , ELGÉPIESEDÉS	<i>elrettentő példa</i> , elgépiesedés, MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA, MAGÁNYOSSÁG
tanár szakos egyetemi hallgatók	elgépiesedés, beletörődik sorsába, magányosság, értelmetlen lét, reménytelenség, <i>kisemberség, átlagemberség, kiszolgáltatottság, áldozat</i> , MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA,	egyediség, monotón élet, <i>Wolfné ember</i> , munkája fontos, húsz évi munka, elrettentő példa, MONOTON MUNKA, ELGÉPIESEDÉS, MAGÁNYOSSÁG
középfokú végzettségűek		
GYES-en lévők fiatal anyák		monoton élet, <i>Wolfné mi vagyunk</i> , magányosság, elgépiesedés, elrettentő példa, MONOTON MUNKA
kishivatalnokok		monoton élet, monotón munka, magányosság, <i>munkája fontos, megbízható, figyelni kell rá</i> , ELGÉPIESEDÉS
diplomások		
diplomások	monoton munka, monotón élet, elgépiesedés, magányosság, kiégettség, örömtelenség	elrettentő példa, sokak sorsa, monotón élet, jelentéktelen, MONOTON MUNKA, ELGÉPIESEDÉS, MAGÁNYOSSÁG
pedagógusok	monoton munka, monotón, elgépiesedés, magányosság, elfásultság, nem akar változtatni,	sokak sorsa, elgépiesedés, monotón munka, egyediség, munkája fontos, elrettentő példa, MONOTON ÉLET, ELGÉPIESEDÉS
szociológusok	monoton élet, magányosság, elgépiesedés, monotón munka, <i>özvegy, elvált</i> , beletörődik sorsába, jelentéktelen, elfásult, <i>sokak sorsa, kiszolgáltatott, Wolf meghalt Auschwitzban</i>	
pszichológusok	elgépiesedés, monotón munka, magányosság, monotón élet, <i>Wolfné mi vagyunk, sokak sorsa, egyediség</i>	
filozófusok	monoton munka, elgépiesedés, egyediség, magányosság, <i>megbízható, kiszolgáltatott, istenképesség, kilátástalanság, kiközösítettség</i> , MONOTON ÉLET	

keleti vallásokkal foglalkozó tudósok és oktatók	monoton élet, magányosság, elgépiesedés, <i>idegesség, kilátástalanság, a novella = ima</i> , MONOTON ÉLET, MAGÁNYOSSÁG	
képzőművészek	elgépiesedés, magányosság, <i>az alkotó ember élete is ilyen</i> , MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA	
vallási csoportok		
katolikus klerikus fiatalok	egyediség, sokak sorsa, <i>Wolfné mi vagyunk, munkája értékes, embertelen társadalom áldozata</i> , elgépiesedés, MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA, MAGÁNYOSSÁG	
református klerikus fiatalok	monoton munka, elgépiesedés, monotón élet, egyediség, magányosság, jelentéktelenség, <i>kisemberség</i> ,	
idősebb keresztény lelkészek	elgépiesedés, magányosság, <i>Wolfné ember, Wolfné mi vagyunk, Wolfné sokak sorsa</i> , egyediség, monotón munka, <i>munkája értékes</i> , megbízható, <i>léleköltő monotonitás, munkája fontos</i> , MONOTON ÉLET	
„Keresztények” nevű szekta	monoton élet, elgépiesedés, monotón munka, jelentéktelenség, <i>kitartás, fontosság</i> , MAGÁNYOSSÁG	
doboló sámán csoport		<i>Wolfné mi vagyunk</i> , egyediség, <i>munkája fontos, senkinek sem fontos</i> , MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA, ELGÉPIESÉDÉS, MAGÁNYOSSÁG
Krisna-hívők		értelmetlen élet, elrettentő példa, sokak sorsa, jelentéktelenség, MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA, ELGÉPIESÉDÉS, MAGÁNYOSSÁG
„hivatásos olvasók”		
irodalom szakos főiskolások és egyetemisták	monoton élet, elgépiesedés, monotón munka, magányosság, <i>elfásultság</i> , jelentéktelenség, <i>elrettentő példa, értelmetlen élet</i> ,	elgépiesedés, egyediség, <i>tipikusság, sokak sorsa, fontos</i> , MONOTON ÉLET, MONOTON MUNKA, MAGÁNYOSSÁG
magyar szakos középiskolai tanárok	elgépiesedés, monotón munka, monotón élet, magányosság, egyediség, <i>a lét értelmetlensége, a technikai civilizáció embertelensége, kiszolgáltatottság, elkopás, értelmetlen élet</i>	
irodalmárok	monoton munka, elgépiesedés, magányosság, <i>sokak sorsa, egyediség, megbízható, jelentéktelen, ismeretlen hős, magányos farkas, kilátástalanság, szenvedés, kisemberség, a lét abszurditása</i> , MONOTON ÉLET	

Elégge egyértelmű, hogy az „átlagolvasótól” valamennyi csoport eléggé jól észrevehető mértékben eltér. Legnagyobb mértékben a „hivatásos olvasók” közülük is a „leghivatásosabbak”, az irodalmárok értelmezései térnek el a fiktív „átlagolvasótól” és a valóságos többiektől. A „hivatásos olvasókhöz” hasonló mértékben térnek el a negyedikes tanulók, a tanítóképzős főiskolás lányok, a szociológusok, a filozófusok és az idősebb keresztény lelkészek (főleg katolikus férfiak) értelmezései.

3. Az olvasás szociológiája, antropológiája és ontológiája

A sokdimenziós világ bensővé tétele nagy mértékben szociológiai tényezők határozzák meg, hiszen – az előző fejezetben tapasztalhattuk – a világról való tudásunk társadalmiasulásunk eredménye. Ez a tudás nagyrészt a mindennapi életre szorítkozó recept-tudás, kisebb részben a másik világokra is vonatkozó igazság-tudás. A mindennapi valóság egy sötét háttér előtti világosság. Az itt és most realissimusa és a másik világok közötti átváltás a nyelv (pontosabban nyelvek: köztük a vallás, a művészet, az irodalom és maga Örkeny nyelve) segítségével történik.⁵⁷ El nem vesztettségünk, azaz identitásunk többeknek köszönhető, ezért is igaza van M. Bubernek abban, hogy „kezdetben volt a kapcsolat”⁵⁸. A szignifikáns mások egyik sajátos esete a művészi alkotás, amely lehetőséget ad a beszélgetésre, mely létfontosságú, hiszen – ahogy P. Berger mondja – a világ szubjektív realitása a beszélgetés vékony fonálán lóg.⁵⁹ A beszélgetés esélye – ez az előző fejezetben közöltekől is kitetszik – nagyban függ szociológiai tényezőktől is: a szocializációtól és az életútától (erre mutat a gyerekek és a felnőttek értelmezései közötti eltérés), amelyek persze nem tisztán szociológiai természetű faktorok, a női és a férfi szerepkészlet tartalmától, az iskolában szerzett ismeretektől, és az iskolához hozzásegítő társadalmi-gazdasági-kulturális helyzettől, a munkamegosztásban elfoglalt helytől.

Hogy az, amit ízlésnek, esztétikai érzékenységnek, olvasói beállítódásnak (attitűdnek), olvasói stratégiának, olvasói horizontnak, olvasói kompetenciának nevezünk, mennyiben szociológiai természetű, egyáltalán nem egyszerű kérdés. Csaknem szétbogozhatatlan tényezők „gubanca”. Persze a kutató – mert ez a feladata – megpróbált egy-két szálát kihúzni a gubancból, és megkísérli őket azonosítani. A szálak egyike-másika számomra eléggé egyértelműen szociológiai természetű. Csak egyetlen példa erre a „gubancra”: az érzelmi és értelmi fejlettség közötti eltolódást hazánkban gyermekorvos, hitoktató és olvasáskutató egyaránt tapasztalja. Egy gyermekorvos, az olvasásterápiával is foglalkozó Rajk András hívta fel figyelmemet arra, hogy a diszkóban csápoló serdülők és ifjak viselkedésében ugyanazt az örömszerző pótcselekvést véli felfedezni, mint a retardált gyerekek himbálózásában. (Természetesen nem a hintázás boldog lebegéséről, a repülésről, már-már transzcendens élményéről van szó!) A diszkóban csápoló (látszólag aktív, és mégis passzív) fiatal – ezt többen is tapasztaltuk – általában elég nehezen tud vagy akar átváltani a *Trilla* ritmusára. Hogy ennek a jelenségnek a magyarázatában mekkora súllyal szerepel a szociológiai tényező, nehéz megmondani, mert a magyarázat úgyszólván szétbogozhatatlan. Mert az ember is ilyen gubanc.

A *Trilla* általam összegyűjtött olvasói értelmezései a következő dimenziókban helyezhetők el (jelentős részük egyszerre többen is): a) elvont – konkrét, b) értékes – értéktelen (mármint a főszereplő), c) szélsőséges – tipikus eset, d) társadalmi – személyes, e) szomatikus – pszichikus – pneumatikus – transzcendens, f) bűnös – áldozat (mármint Wolfné), g) sorsszerűség – szabad akarat. Mindez azt igazolja számomra, hogy az olvasó – bármennyire is hajlamos a bonyolult redukálására – hajlamos több dimenzióban észlelni és értelmezni az embert. Valószínűleg azért, mert élménye van arról, hogy maga is többdimenziós lény. És még akkor is hajlamos marad, ha a novella hőse elsőre egydimenziósnek látszik.

Az ízlés, az olvasói stratégia, az olvasói horizont nem gyömöszölhetők bele a „szociológiai” feliratú skatulyába. Még a „művelt olvasó” sem, hiszen mit is jelent a műveltség? Semmi-

⁵⁷ Berger, L. Peter – Luckmann, Thomas: A valóság társadalmi felépítése. Bp. 1988. Józsefvég.

⁵⁸ Buber, Martin: Én és Te. Bp. 1991. Európa

⁵⁹ Berger, Peter: The Sacred Canopy. New York, 1969. Doubleday

képpen sem csak iskolai bizonyítványt vagy bőséges ismerettárat, hanem tudatos viszonyulást a természethez, önmagunkhoz, társainkhoz (a társtól a társadalomig, beleértve ezek műveit is) és a transzcendens dimenzióhoz (beleértve a napfelkelte szépségétől a fantázia termékeiig, a mindennapi élet szabályait hatályon kívül helyező játék örömétől az imáig). A viszonylatokban gazdagság a többdimenziós ember megélt tudása.

A viszonylatokban szegény ember általában szegényesen viszonyul olvasmányaihoz is, s azok összetettsége és gazdagsága ellen – légyen szó akár a *Trilláról*, akár a *Karamazovokról* – redukcióval védekezik. Vagy csak az idegek és az érzékek húrjain pengeti ki válaszat a műre, amely tetszik vagy nem tesz neki, amely idegesíti vagy feldobja, amelyet szépnek tart vagy taszítónak, megsajnálja vagy lenézi Wolfné. A másik fajta redukció a racionalizálás. Azért ismétli meg Wolfné a műveletet, gondolják egyesek, mert mindig elrontja. Azért ebédel hideget, mert a munka rabja. Azért lakik egyedül, mert özvegy. Azért kell neki ezt a lélekölő munkát csinálni, mert nem védi meg a szakszervezet. Azért nem kell sajnálni, mert a Főnök titkár-nőjeként ő a kisleány. Azért nem kell a nevét megjegyezni, mert saját műve leírásának valószínűsége csaknem nulla. Ami e legutóbbi állítást illeti, a „csaknem” miatt egy kicsit kilóg ebből a skatulyából, hiszen mégiscsak előfordulhat, hogy Wolfné szamizdatot, kiáltványt, memoárját vagy versikéit gépeli. És ha mégsem ezt teszi? Akkor is lehet Wolfné a „munka hőse”, és lehet másféle hőse is korunknak. Igaz, egyfelől felcserélhető fogaskerek, másrészt egyedi személy, aki valamikor valakinek (például Wolfnak) mindene lehetett. És talán ma is az, és mindörökké az marad. Egyfelől típus, másfelől ritkaság. Titok, aki ugyanakkor – mint olvasó – titkok kémlelője is.

Wolfné, mint olvasó, kiegészülő töredék. De csak optimális esetben, hiszen az olvasók oly sokszor úgy védekeznek a nyitott mű ellen, hogy lezárják, a töredék-mű ellen pedig úgy, hogy lekerekítik a kiegészítendőket. Leragadva a részleteknél azt mondja: ennyi az egész (egy gépíró-nő, egy vállalat, húsz évi munka, hideg ebédek, egyedüllét, és egy név: Wolfné), vagy pedig egy kerek sémába (tipikus kisember, elidegenedés, magányosság) préseli a bonyolult töredéket.

A kultúra nem valami létminimumpótlék, hanem szükséges állapot a létezéshez, szöveggé alakított világ⁶⁰, a különböző kultúrák pedig ugyanannak a szövegnek a megfajtái, s ebben az értelemben az emberi élet – így a gépíró és a novellát olvasó Wolfné élete is – nem csak szakadatlan létezés, hanem szakadatlan olvasás is.⁶¹ A szövegnek alkotói és olvasói is vagyunk. Ez a szöveg egy szemantikai és egy szintaktikai szerkezet. Létezni tehát egyrészt annyit jelent, hogy jelnek lenni, vagyis egy önmagunknál fontosabbat helyettesítünk: Wolfné talán főnökét, az olvasó az Író, (ez szemantikai jelentésünk), másrészt annyit, mint része lenni egy nálunknál fontosabbnak (ez szintaktikai jelentésünk).⁶² Hogyan lehet része Wolfné – töredék létére – a nálánál fontosabbnak? Úgy, hogy részesedik a Létből „íróként” (gépíróként) és olvasóként is. Abban a szupersűrű öskásában a kezdetkor nem a semmi semmizett, hanem egy tartalmas kezdet, benne az összes lehetőséggel, még a remekművet író és a remekművet olvasó Wolfnéval is. Akárhogyan is alakul Wolfné sorsa, fontos része az mindenségnek. Neve azért is megjegyzendő, mert nélküle ugyanúgy torzó maradna az Univerzum, mint bárki más nélkül. Mert a mindenség csak mibennünk képes magára ismerni.

A töredékekben – a *Trilla* is az – egyszerre lehet jelen távol eső területek sokasága. A töredék olyan, mint az élet: valahol kezdetét veszi, és egyszer csak vége szakad. A művészi töredék – a *Trilla* is az – megkezdett ívei a teljesség felé hosszabbíthatók meg.⁶³ A torzó a Szépségre

⁶⁰ Lotman, Jurij M.: Szöveg, modell, típus. Bp. 1973. Gondolat

⁶¹ Pilinszky János: Szöveg, modell, típus. Bp. 1973. Gondolat

⁶² Lotman: i.m.

⁶³ Tillmann József: Töredezett teljességben. = Vigilia, 1991. 1. sz.

emlékeztet, s – mint *Rilke* archaikus Apolló-torzója – arra szólít föl, hogy változtassuk meg életünket, vagyis: egészítsük ki töredékességünket. Minden történet – Wolfné története is – része ugyanannak a történetnek, ezért van esélye az olvasónak: olvasásra, katarziszra, teljességre.

Milyen szerencse, hogy nyilvánosság elől csaknem mindig sikeresen elmenekülő *Ottlik Géza* is válaszolt a *Vigila* körkérdésére, amely arról faggatta a megkérdezetteket, hogy mit jelent számukra Jézus. Az *Iskola a határon* írója, mint bridzs-szakértő is, ilyesmiket írt: „az emberben egy türelmetlen szomjúság él, sürgető igény, némi világosságra”. A körkérdésre ezzel a rövid – és korántsem eredeti – mondattal válaszolt: „Uram és Megváltóm”. A hozzáfűzött ki egészítő megjegyzés ontológiai magyarázat arra, hogy mire és miért van esély az olvasónak: „A legfontosabb dolgokról nem tudunk beszélni, vagyis gondolkodni sem. Létezésünk alapjai – a hallgatás mélyén – sértetlenül őriznek ép, teljes tartalmakat. A nyelv fel tudja bontani roppant összetettségüket részjelentésekre, érzelmi, indulati, etikai, esztétikai, gondolati és akarati jelentésekre. Ezek az értelmezések mind csonkák, hamisak. Az író a nyelvet nem ebben az értelmező, felbontó funkciójában használja, hanem a világ eredeti épségét és teljességét igyekszik visszaállítani. És ha ez egyáltalán sikerül neki, csak a szövegébe beáramló hallgatásokkal sikerülhet. Ha pedig nincsen benne művemben mindez, anyám, az égbolt, Jézus, akkor semmi sincs benne. Nem néven nevezve kell jelen lenniük, hanem valóságosan. Ha ő nem áradt bele mégoly profán, világi jelentésmozzanatokból összerakott művembe – ha másként nem, mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczósága a szép hűvös patakra –, akkor nem hoztunk létre semmit.”⁶⁴ M. Heidegger a nyelvet a lét házának, az emberi lényeg szállásának nevezi.⁶⁵ Ez fokozottan igaz a *Trilla* nyelvére. R. Bultmann szerint csak az képes a szövegek meghallására, akit saját egzisztenciájának kérdése mozgat.⁶⁶ Meghallani, de nem megfejtetni, hiszen M. Heidegger arra figyelmeztet, hogy az ember „van”, „megállhat és elidőzhet”, s nem kényszerül arra, hogy a létezőt mint egyetlen rendeletetésű valamit engedje létezni.⁶⁷ Örkeny leszögezi: Wolfné „van”, ami azt is jelenti, hogy nem egyetlen rendeltetésű, hogy több esélyű. Ezért is megérdemli, hogy az olvasó megálljon és elidőzzön. Hogy megjegyezhesse őt.

A csodálatos kenyérszaporítás – mint rendkívüli jelentőségű és jelentésű esemény – mind a négy evangéliumban szerepel, Márknál és Máténál kétszer is. Márknál (6,30-44, 8,1-9), Máténál (14,13-21, 15,32-38) és Lukácsnál (9,10-17) a „Szívesen fogadta őket”, a „Sajnálom a tömeget”, a tanítványainak szóló „Ti adjatok nekik enni” a fontos üzenet, Jánosnál pedig így történik: „Amikor Jézus körülnézett és látta, hogy nagy sereg tódul hozzá, megkérdezte Fülöptől: »Honnan veszünk kenyeret?« Ezt azért kérdezte, mert próbára akarta tenni, maga ugyanis tudta, mit fog végbevenni. »Kétszáz dénár áru kenyér sem elég, hogy csak egy kevés jusson is mindenkinek« – felelte Fülöp. Az egyik tanítvány, András, Simon Péter testvére megszólalt: »Van itt egy fiú, akinek van öt árpakenyere és két hala, de mi az ennyinek?«” Jézus aztán ebből a majdnem semmiből osztott szét mindenkinek, előleget a teljességből. Ehhez azonban szüksége volt a névtelen epizodista mégiscsak valamijére. De hiszen nem névtelen. Már jól ismerjük valahonnan. Wolfnének hívják. Jegyezzük meg: Wolfné. Wolfné. Wolfné.

⁶⁴ Ottlik Géza: *Próza*. Bp. Magvető. 1980. 213-215. p.

⁶⁵ Apel, Karl Otto: A „hermeneutika” filozófiai radikalizálása Heideggernél, és a nyelv „értelemkritériumának” kérdése. = *Filozófiai hermeneutika*. Bp. 1990. Filozófiaoktatók Továbbképző és Információs Központja.

⁶⁶ Bultmann, Rudolf: A hermeneutika problémája. = *Filozófiai hermeneutika*. Bp. 1990. Filozófiaoktatók Továbbképző és Információs Központja.

⁶⁷ Apel: i.m.

A főszereplő Wolfné nevét azért kell megjegyeznie az olvasó Wolfnénak, mert mindannyian töredékek, mindannyian részesednek az egészből. Örkeny töredéke elhallgatással végződik, ezzel egészül ki. Erről beszélt Ottlik, aki számára a bridzs is liturgia volt. Ebben a csendben – a lét csendjében, abból merítve, attól bátorodva – szólal meg az olvasó, amikor értékkel és értelmez, és ebben a csendben némul el, s válik alázatos társszerzőjévé a Lét titkai körül foglalatosskódó alkotónak.

(1991–2001)